

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

Løgismose

i det syttende og attende Aarhundrede

Bidrag til Datidens Kulturhistorie.

af

A. Jensen,

forhen Lærer i Drejlette Sogn.

1908.

Hjns Eidendes Bogtrykkeri, Odense,
ved Th. Bennervald.

Dette gamle Herrefæde ligger som bekendt i Haarby Sogn, ikke langt fra den Indstæring af Helsingbugten, der bærer Navn efter Gaarden.

Logismoje nævnes allerede som Herregaard 1333, men fra den Tid og indtil Tiden omkring Aar 1628 havde den i Reglen flere samtidige Ejere. Af de adelige Slægter, der indtil det 16. Aarhundrede havde Part i Gaarden, kan nævnes Revel, Ryge, Krummedige, Sehested, Juel, Abildgaard, Hardenberg, Bydelsbat og Bryste.

I det 16. Aarhundrede fik den senere Rigshøjmester Mogens Gjøe ved at ægte Mette Bydelsbat Del i Logismoje; den største Del af deres Ejendom i Gaarden tilfaldt efter Fru Mette Bydelsbats Død deres Datter Mette, der var gift med Johan Dre til Rielsstrup paa Lolland, og den øvrige Part i Gaarden overdrog Mogens Gjøe til 2 andre Sviger-sønner, Børge Trolle til Lillø i Slaane og Mourids Olufsen Krognos til Bregentved. Johan Dre var vistnok den største

Lodsejer i Logismoje; han faldt 1534 i Grevens Fejde paa sin Gaard Rielsstrup, som han vilde forsvare mod Alnuen, der belejrede Borgen. Da Borgerne og Bønderne stormede denne, rettede han selv en Falkonet mod dem, men ved Afhyringen sprang den, hvorved han dræbtes.

I sit Egteskab med Mette Gjøe havde Johan Dre 12 Børn, af hvilke en Søn, Eskild Dre, arvede Faderens Part i Logismoje. Eskild Dre var under Kristian den Tredie Rentemeister og blev 1551 Lehnsmænd paa Holmestøster (nu Bratetrolleborg). Under den nordiske Syvaarskrig var han en Tid Kaptejn paa den Flaade, som Peder Skram havde Befaling over. Han døde ugift 1569, og hans Part i Logismoje arvedes af hans Broder, den berømte Rigshøjmester Peder Dre, og deres toende Søstre Inger og Sidjel.

Peder Dre var en af den Tids største Jorddrøtter, thi foruden sine oprindelige Besiddelser, Gisselfeld og Lølløse, fik han ved Arv efter sin Broder Eskild Del i Logismoje, ved

Magelæg og Køb Holmegaard og Hjelmfjogaard paa Sjælland, Logerup i Staane og Lange paa Fyn; desuden havde han flere Forleyninger. Af hans mange Gaarde var Gisjelsfeld ham vistnok den kæreste, og paa den anvendte han store Beføjninger. Det gamle Gisjelsfeld var opført i ældre Stil og var i Grevens Fejde delvis lagt øde, men 1547 nedreves den gamle Gaard, og Peder Dre paa-begyndte Opførelsen af det ny, prægtige Gisjelsfeld, der endnu staar som et Minde om den store Statsmand, der gik bort samme Aar (1575), som Bygningen fuldførtes. Men over Gisjelsfeld glemte han ikke sine andre Gaarde. De gamle Hovedbygninger ved Tølløje (der ligger i Nærheden af Holbæk) og Holmegaard (nær Gisjelsfeld) erstatte han med ny, og ved *Løgismoje* lod han opføre den anseelige Hovedbygning, som faldstgjorde Datidens og tilfredsstillende Nutidens Krav til en Boligs Stønhed, Soliditet og komfortable og hyggelige Indretning. Til Minde om dets Værks Fuldførelse og dets Ophavsmand blev der over Porten indmuret en Taale, der bærer Indskriften:

„Anno 1575 haver ærlige og velbyrdige Mand Hr. Peder Dre til Gisjelsfeld, Hr. Johan Dres Søn til Nielsstrup, bygget dette Hus.“

Hovedbygningen bestod oprindelig af 3 Fløje, men deraf er den ene bleven nedbrudt.

1567 giftede Peder Dre sig med Fru Mette Rosenkrantz, som var Enke efter Helten Sten Rosenparre, Lehnsmanden paa Bojskloster i Staane,

der var falden ved Svartetaa. Da de ikke længer ventede at faa Livsarvinger, gav han hende et saafaldt Livsbrev paa, at hun, hvis hun overlevede ham, skulde arve alt hans Gods, der dog skulde tilfalde hans Slægt efter hendes Død.

Den store Statsmand døde paa Frederiksborg 24. Oktober 1575 og blev begravet i Frue Kirke i København. Hans Ægtefælle var barnløs, og da ej heller nogen af hans Brødre efterlod sig Børn, blev hans yngste Broder, *Albert Dre*, der døde 1577, Slægtens sidste Mand.

Først efter en Del Stridigheder med Arvingerne lykkedes det *Fru Mette Rosenkrantz* at komme i rolig Besiddelse af sin Arv. Foruden sin Andel i *Løgismoje* ejede hun af Gods paa Fyn Hovedgaarden Lange, der laa i Øksendrup Sogn, hvor nu *Byen Langaa* ligger. Det gamle Lange forsvandt dog paa hendes Tid som Herregaard og kom ved Arv eller Magekifte efterhaanden ind under *Glørup*.

Fru Mette Rosenkrantz døde 1588, og hendes Andel i *Løgismoje* gik over til hendes Mand's Søsterdatter, *Johan Rud* til Møgelkær (ved Vejle), der var en Søn af Søhelten *Otto Rud* til Møgelkær og Sæbygaard og Fru Pernille Dre. 1576 var han tilligemed sin Broder og flere andre unge Adelsmænd med Kong Frederik den Anden paa en Udenlandsrejse, blev 1591 Lehnsmand paa *Bøvling Slot* og fik senere *Drum Slot* i Forlehnning.

Nogle Aar efter at Johan Rud havde arvet Løgismose, blev han Sagvolder i en langvarig Proces, der førtes mod nogle Kvinder, som be-
 skyldtes for at have forgjort hans Hustru, Fru Anna Hardenberg, der var en Datter af Erik Hardenberg til Matstrup og Fru Anna Ronnow.

Anna Hardenberg var 1592 under et længere Ophold paa Hagenkov (nu Frederiksgave), hvor Faderen var Lehnsmænd, bleven forløst „under Lorenns Tegn“ med en Søn, der døbt Otto Rud, men Barnet døde nogle Maaneder efter Fødselen og blev begravet i Sønderby Kirke. Efter den Tid hensaldt Fru Anna i Lungsin-
 dighed og havde svære Anfægtelser. For Nutidens Menneſter maatte det staa klart, at hendes Svagheit havde en naturlig Aarsag; hendes Lungſind var en Sægtſarv (baade Moderen og Søsteren Mette Hardenberg led af Sindsſygdom) og fandt Næring i Sorgen over Barnets Død. Men den Gang dømte man anderledes og mente, at navnlig hælkelige Sygdomme var et Bær af Djævelen og af Hæle, der havde givet sig i hans Bold og var hans Tjenerinder og Guldbjædere af hans Willie her paa Jorden. Anna Hardenberg troede da ogsaa fuldt og fast, at andre Menneſter havde ved Trældoms-kunſter paaført hende den Svagheit, hun led af, og hendes Mand var af samme Mening.

Mistanke for Forgørelsen rettedes mod Karen Jørgensdatter Spandes og hendes Datter Mette Madsdatter, der var rejst fra Jylland over til

Fyn. De tvende Kvinder sad i nogen Tid fængſlet paa Løgsmose og afklagde tilſidſt den Befendelse, at de havde forgjort Fru Anna og var til-
 ligemed andre Skuld i hendes Svagheit. De blev da dømt til at lide Døden paa Baalet ſom andre Hælle og Troldkvinder, og denne Dom fuldbrædedes 19. Juli 1596 paa Baag Herreds Thingsted, ſom den Gang var ved Gamtofte Kirke.

Præſten for Haarbhy Menighed, Hr. Eskild Digsmænd, ledsagede dem til Baalet og „trøſtede og underviſte“ dem i deres ſidſte Stund.

Nogen Tid efter denne Baa-
 færð maatte en tredie Kvinde, Anne Rjebes i Haderslev, der ogsaa var indvillet i denne Sag, og ſom vil blive nærmere omtalt i det følgende, lide ſamme Død, og det ſaa en Tid lang ud til, at tvende andre Kvinder ſkulde deſe Skæbne med dem.

Det var kommet til Hr. Johan Ruds Rundsſkab, at Kvinderne havde bekendt for de Præſter, der paa Embeds Vegne havde beſøgt dem i Fængſlet, og for Hr. Eskild, der desuden havde været til Stede „ved Jlden“, at en Fostermøder (Jordemøder) ved Navn Kirſten Jenſes i Sejd (Sejet) ved Boller, havde i For-
 ening med en vis Anne Rjebes lagt Raad op paa Haderslev Kirkegaard om at forgøre Fru Anna, og at de derefter havde ſendt Karen Spandes og Mette Madsdatter til Fyn for at udføre Planen, ſom oprindeligt var lagt af Fru Karen Guldſten-
 ſtjerne paa Boller, Hr. Holger Otteſen Roſenkrantz's Efterlæverſte,

der havde underkøbt dem til at iværksætte den.

For at faa nærmere Rede paa Sagen lod Hr. Johan Rud optage Vidne af Præsterne, om hvad de tvende Kvinder i sin Tid havde nyttet om Kirsten Jenses. Til Baag Herreds Thing indstævnedes da foruden Mester Jørgen Oluffen, Skolemester i Afsens, følgende Præster for at aflægge deres Vidnesbyrd i Sagen: Hr. Eskild Knudsen Digmed i Haarby, Hr. Simon Hansen Saks i Drejlette, Hr. Lucas Mikkelsen Haar i Barløse, Hr. Povel Enevoldsen i Gamtofte, Hr. Rasmus Hansen i Rjøng, Hr. Niels Jacobsen i Sønderby, Hr. Christen Knudsen Digmed i Kjerte og Hr. Søren Hansen Hindholm i Søby.

Først fremstod Hr. Eskild Digmed for Retten og „vandt [vidnede] med oprakte Fingre og med Helgens Ed bestod, at han hos var paa Logismose den 2. Juni i Aar 1596 og da udi flere Godtsfolks Nærværelse hørte, at fornævnte Karen Spandes hun iblandt andre frivilligen, unødigt og utungen bekendte, at ved Fastelavnstide udi andet forgangne Aar, da var en Kvinde, som bor ved Boller, som kaldes Kirsten Jen'es eller Kirsten Jostermøder, hos Anne Kjøpes, da var fornævnte Kirsten Jenses og Anne Kjøpes med hverandre paa vor Frue Kirkegaard i Haderslev og den Tid lagde de deres Raad tilfammen, hvor[ledes] de vilde forgøre Anne Johan Ruds med Trolddom.“

Dette Vidnesbyrd blev tiltraadt af

de andre Præster og af Mester Jørgen Oluffen. Hr. Eskild „vandt“ tillige, at den Dag, fornævnte Karen Jørgensdatter Spandes og hendes Datter blev brændt, hørte han, at de bekendte, at Kirsten Jenses „havde udi nogle Aar været syndeligt Aarsag til den Trolddomshandel, som er brugt mod Fru Anne Johan Ruds,“ og at det var hende og Anne Kjøpes, der havde faaet dem til at drage til Jyn for at bruge Trolddomskunster mod velbaarne Fru Anne Ruds. Alt dette havde de tvende Kvinder bekendt, „der de levede, en Part, før de blev looforvunden [dømte], og en Part, der de saa Ilden og Døden for dem.“

Hr. Johan Rud lod tillige indstævne flere fynske Afdelsmænd, der havde været til Stede ved Baalet, og som skulde afgive deres Vidnesbyrd om Kvindernes Bekendelse. De var: Hr. Hentil Gyldestjerne til Jversnæs (nu Wedellsborg), Hr. Gabriel Skinkel til Søhr'm, Hr. Gabriel Knudsen Afsene til Nordstov, Hr. Knud Bille til Billestov, Hr. Frederik Quikow til Quikowsholm (nu Hofmansgave), Hr. Christen Knudsen til Skinnerup (nu Ulriksholm), Hr. Tønne Bryste til Langesø og Hr. Jørgen Quikow til Sandager (Sandagergaard).

Deres Vidnesbyrd sadt sammen med Præsternes.

Om Karen Gyldestjernes Meddelagtighed i Jørgørelsen indeholder Præsternes og Herremændenes Vidnesbyrd intet; men Karen Spandes havde paa Baag Herreds Thing

vidnet, efter Ufspørgsel af Jørgen Pedersen i Skarup, Hr. Johan Ruds Fuldmægtig, at Kirsten Jenses havde været Hovedmand i den Trolddoms Jagt, og at Fru Karen paa Stjernholm (Karen Guldensjerne) havde købt Kirsten Jenses til at bruge samme Kunst.

Hr. Otto Christopher Rosenkrantz, en Søn af Holger Rosenkrantz og Fru Karen Guldensjerne og efter Faderens Død Herre til Boller og Rosenvold, tog Kirsten Jenses kraftig i Forsvar, for en Del vistnok, fordi han var overtydet om hendes Uskyldighed, men vel dog nærmest, fordi han forudsaa, at hvis hun bekendte — og det kunde der være stor Fare for, saafremt hun kom i Hr. Johan Ruds Magt og blev underkastet Tortur — kunde hendes Tilstaaelse faa høist uskyldige Følger for hans Moder. Han gjorde gældende, at der ikke kunde tillægges de fremsførte Bidnesbyrd nogen Betjødning, da det var „ubædste“ Kvinder, der havde afgivet den, og hævdede, at Kirsten Jenses, der havde et godt Rygte og Navn, ikke kunde dømmes paa Grundlag af de fremsatte Bestjødninger. Angaaende de mod hans Moder fremsførte Sigtelser mener han, at „derjom faa er, at Hr. Johan Rud hans Moder forslige Gerninger sigter eller bestjødder, da bør han det loofligen at bevise eller og selv tage det udi egen Barm og blive den, som han vilde gøre hende til.“

Efter en Række Processer endtes 1598 den egenlige, store Sag mel-

lem Hr. Joh. Rud og Fru Karen Guldensjerne ved Kongens Mellemkomst. Det bestemtes, at Kirsten Jenses skulde overgives til Lehnsmanden paa Koldinghus, hvor hun skulde være i Forvaring, indtil der saldt Dom i Sagen, og der tilføjedes, at hun ikke maatte underkaste „pinligt Forhør“.

Sagens Udfald kendes ikke, men der er næppe Tvivl om, at Kirsten Jenses er bleven fritkendt, da hun i saa lang Tid havde fastholdt sin Uskyldighed og nu vidste, at der ikke vilde blive anvendt Tortur mod hende.

De Uvejrsstykker, der i nogle Aar hang truende over Karen Guldensjernes Hoved, maa faa ved Kirsten Jenses Frisindelse have fordelet sig uden at anrette de Uskylder, hvormed de havde truet. I alt Fald ved man, at Fru Karen ikke blev dømt og levede flere Aar efter, at denne triste Sag var bragt ud af Verden.

Hr. Johan Rud døde 1609. Da han og hans Hustru ingen Børn efterlod sig, idet deres eneste Barn Otto var, som alt anført, død i den spæde Alder, var Fru Anna i Følge hans Livsbrev Mandens eneste Arving. Men der var intet at arve, thi Gælden oversteg Værdien af Godserne og den øvrige Formue, og over Mandens Grav lod Enken sig derfor frastige Arv og Gæld efter ham.

Hr. Joh. Ruds Arvinger var ilde tilfreds hermed, „da dette dem til ikke ringe Stade og Tab er sket, idet de

derover af deres [Egtefællernes] fælles Gæld en mærkelig stor Sum Penge sig har maattet paatage og betale, tilmed udstaaet adskillige Trætter og anden Ulejlighed."

Da det blev vistnok ikke derved, thi Retten kendte, at „Hr. Johan Ruds Arvinger bør erstatte Fru Anna Hardenberg, hvad Johan Rud i saa Maade af hendes Arvepart har afhændet, med mindre det kan gøres bevisligt, derfor Kjøbdest og Bederlag at være udlagt og bekommet."

At Fru Anna har faaet sin Arvepart tilbage og saaledes ikke var nogen fattig Kvinde, kan maaske sluttes deraf, at hun nogle Aar efter Mandens Død skænkede en Altertavle til Egense Kirke. Hun døde 1625 paa Vedtostegaard (nu Brahesholm), der tilhørte Søsteren Fru Kirstine Hardenberg, som var Enke efter Axel Brahe til Elvedgaard.

Foruden Beder Dre arvede Søstrene Inger og Sidse Broderen Eskilds Andel i Løgismose. Fru Inger var gift med Jørgen Brahe til Løstrup; de havde ingen Børn og antog sig derfor som deres eget Barn Jørgen Brahes Brodersøn, den senere berømte Astronom Tynge Brahe, bestodte hans Opdragelse og Studeringer og gjorde ham til en af deres Medarvinger. Som Enke solgte Fru Inger Dre sin Part i Løgismose til Søsteren Sidse, der havde været gift med Erik Bodebusk til Bidstrup (ved Randers). De efterlod sig heller ingen Børn, og ved Fru Sidse Døds Død gif hendes Andel over til Otto Ruds og Fru Pernille Døds

Børn, fornævnte Johan Rud til Møggelkær og Datteren Dorthe Rud, der var gift med Anders Banner til Gjesingholm (nu Løvenholm) i Jylland. Men da beage disse Børn var døde før Fru Sidse, tilfaldt Arven straks Anders Banners og Fru Dorthe Ruds toende Børn, Otto og Mette.

Hr. Otto Banner, der skrev sig til Studstrup (ved Viborg) og efter sin ugifte Broders Død arvede Gjesingholm, som han for øvrigt solgte 1608 eller 1609 til Hr. Gert Rankau til Breitenburg, fik altsaa en Andel i Løgismose efter Fru Sidse Dre og havde allerede tidligere arvet Morbroderen Hr. Johan Ruds Part i Gaarden. Ved sit Giftermaal med Jytte Nielsdatter Bild, der var en Datter af Hr. Niels Bild til Ravnholt, arvede han tillige dennes Part i Gaarden. Otte Banner døde 1625. Han var ligesom Morbroderen en daarlig Husholder, og Enken og Børnene maatte gaa fra Arv og Gæld efter ham.

En Søn af ham var Hr. Niels Banner, der 1661 blev Amtmand paa Hagenskov og af Taknemlighed over, at Kong Frederik den Tredie 1667 skænkede ham denne Gaard, ansøgte om og fik kongelig Tilladelse til, at dens Navn blev forandret til Frederiksgave.

Otte Banners Søster, Fru Mette Banner, var gift med Hr. Erik Jensen Bille til Rønnowsholm i Bendskjøl. En af deres Sønner, den senere bekendte Marsk Anders Bille arvede Moderens Part i Løgismose og erhvervede ved Røb Mor-

broderens Andel i Gaarden, og da han ægtede Sophie Jacobsdatter Rosenkrantz, en Datter af Hr. Jacob Rosenkrantz til Arreskov og Kiærstrup, maa han tillige have faaet Svigersfaderens Part og blev derefter Ejer af Hovedparten i Løgismose. De andre Parthavere, der altsaa kun havde mindre Andele, var Fru Mette Urne, Hr. Jørgen Hartvigsen og Hr. Claus Brodenhus; deres Andele købte Hr. Anders Bille og blev derved, 1628 eller 1630, Eneejer af Løgismose.

Fru Mette Urne var en Datter af Johan Urne til Rngaard og Fru Anna Rønnow og arvede efter sin Moder, der var en Datter af fornævnte Hr. Markvard Rønnow til Svihkilde og Fru Mette Hardenberg, en Part i Løgismose. Desuden ejede hun det adelige Sæde Højsgaard, der ligesom Løgismose laa i Haarbys Sogn, og som hun bragte sin Mand, Hr. Alexander Durham, der altsaa ved sit Giftermaal blev Ejer af Højsgaard og Medejjer i Løgismose og desuden havde Forleninger baade i Danmark og Norge. Paa hvilket Tidspunkt Anders Bille har erhvervet Alexander Durhams og Fru Mette Urnes Part i Løgismose, kan ikke oplyses. Det kan ikke have været i deres Levetid, da Hr. Anders blev født samme Aar, som Hr. Alexander døde, og kun var 12 Aar gammel, da Fru Mette Urne afgang ved Døden; han maa altsaa have købt deres Andel i Gaarden af en af deres Arvinger.

Hr. Alexander Durham var Skotte af Fødsel og traadte, vistnok i Aaret 1571, i dansk Tjeneste som Hofjunker hos Frederik den Anden, men opgav denne Stilling 1573 og tog Tjeneste ved Flaaden, hvor han virkede til sin Død.

1589 havde han en Strid med de tvende Borgmestre William Bang og Oluf Bang og Raadet i Assens samt med Biskop Jacob Madsen om Besættelsen af Haarbys Degnekald, der var bleven ledigt ved den forrige Degns Død, som indtraf i Hr. Alexander Durhams og hans Husfrus Fraværelse.

Der var da bleven sendt en Vebning fra Assens Latinsskole til Haarbys for midlertidig at forrette Tjeneste i Haarbys Kirke, og det var i alt Fald Borgmestrenes Agt, at han skulde vedblive at være „Løbedegn“ til Haarby, thi de søger at bevæge Biskoppen til at sørge for, at Haarbys Degnekald „nu maatte blive her til Stolen til en fattig Person, som kunde samle sig nogen Forhjælpning til at studere med.“

Da Hr. Alexander faar at vide, at en saadan Plan er i Gære, og frøgter for, at disse Foreskillinger vilde finde et aabent Øre hos Biskoppen, skriver han til denne og protesterer kraftig imod, at nævnte Plan kommer til Udførelse. De Grunde, han anfører i sin Skrivelse, er af temmelig forfælsk Værd og Vægt, men enkelte af dem er holdbare nok. Han ønsker, at den, der antages til Degn, maatte forpligtes til at ægte den fattige Enke (efter den forrige

Degn), som saa tilligemed sine smaa Børn kunde blive i Degneboligen. Han fremhæver ogsaa, at det vilde blive beførligt at skulle skikke Bud til Assens, hver Gang en af Sognemændene vilde have noget skrevet, være sig et Brev, et Testament eller andet; det vilde være meget hæbdigere at have en Mand i Haarby, der var skrive- og læsekyndig.

Hr. Alexander synes at have haft en bestemt Person i Sigte, der kunde opfylde begge Betingelser, at ægte Enken og at nyde Sognemændenes Bistand ved Affattelsen af Breve og Dokumenter. Det var en ung Person, der havde været Degn i Haastrup, og som Fru Anna Brykte til Østrup (nu Østrupgaard) havde givet et jærbdeles godt Vidnesbyrd: „Han haver en god Røst, kan vel skrive og læse og gøre sin Tjeneste, som ham bør at gøre. Og er samme Haastrup Degn skilt fra sit Sogn med Vilje og Benfkab og for denne Aarsags Skyld, at Renten [Lønnen] er saa ringe, at han ikke kunde holde sig deraf. Thi han haver et godt Sognevinde, saa han er kommen fra dem med Vilje og Benfkab og haver tjent dem troelig og vel i alle Maader.“

Med Selvfølelse og ret naivt gør Hr. Alexander Durham gældende, at „vores Sogn er noget mere end et andet Bondefogn, efterdi jeg haver min Gaard [Højsgaard] her i Sognet og desligeste Løgismose.“

I denne Sammenhæng skriver han, at naar „Stolens Personer til Assens“ foregiver at have modtaget et Kongebrev, der skulde lide paa, „at Degne

og Pøblinge skulde have og bruge de næste Sogne, som ligger omkring Købstæderne paa 2 Mile nær til deres Føde og Underholdning i deres Studia,“ saa maa de vist ikke have læst Kongebrevet rigtigt, thi baade Rjøng, Bispenbjerg (B. hørte den Gang i gejstlig Hensende til Baag Herred), Skjdebjerg og Kjerte har Sædedegne og ligger dog meget nærmere (?) Assens, end Haarby Sogn gør. En Pøbling fra Assens Skole vil han meget frabede sig at saa til Degn i Haarby, thi han har aldrig hørt eller fornummet, at en Discipel deraf er bleven Præst eller befordret til noget gejstligt Embede, men „somme er bleven Ræmmere, somme Hofkarle eller andet slikt og har skændelig overgivet [opgivet] deres Studia.“ (Denne Paaftand maa upaatvivelig være en Overdrivelse, men Hr. Alexanders stotte Blod var kommet i Rog.) Han fortroster sig nu til, at Biskoppen ikke indsætter nogen Pøbling mod hans (Durhams) Vilje, men skulde Bispen alligevel gøre dette, „da skal han, som bliver indsat, lidet trives.“

Biskoppen maa have givet Alexander Durham Ret i Hovedsagen og ladet sig bevæge ved hans Forestillinger, thi efter at have talt med den unge Person fra Haastrup, som man ønskede at saa til Degn i Haarby, nytrer han i en Samtale, han havde med Hr. Alexander, at han vilde give sit Samtykke til hans Ansættelse, men med den Betingelse, at han skulde give en „Pension“ (aarlig Afgift) til Assens Skole. Hr.

Alexander var ikke ret fornøjet med dette Biskaar; men da Biskoppen fastholdt sit Krav, beder han om, at Afgiften „maatte blive en ringe Ting, thi Degnebolet er spærlig forarmet“. Biskoppen fastsatte derefter den aarlige Afgift til 4 Ørter (sig 10 Edr. Bng. — Da Degnebolet var „spærlig forarmet“, kunde denne Afgift vel ikke kaldes „en ringe Ting.“

Alexander Durham fulgte 1599 som Chef for et af Skibene med den unge Kong Kristian den Fjerde paa dennes Nordlandsrejse; men deroppe blev han paa Vardoen ramt ved Bordet af et apoplektisk Tilfælde, der noget hen i det næste Aar gjorde Ende paa hans Liv. Hans Hustru overlevede ham i flere Aar og døde 1612. De ligger begge begravede i Haarbø Kirke. Den Rigsten, der tidligere dækkede over deres Støv, er senere bleven indmuret i Vaabenhusets sydlige Væg og har følgende Indskrift:

„Og Jesu Christi hans Søns Blod gør os ren af alle Synder.

Her ligger begravet ærlig og velbyrdig Mand Alexander Durham, som døde paa Højsgaard den 31. Marts 1600, og var han, højlovlig Jhusommelse, Kong Frederik II's og Kong Christian IV's Kaptajn i 30 Aar. Her ligger og begravet hans kjære Hustru, ærlig og velbyrdig Fru Mette Urne, Hr. Johan Urne til Rygaard hans Datter, som døde d. 6. Januar 1612.“

Anders Bille, der samlede den stærkt splittede Gaard og blev Eneejer af den, var født 1600 og var, som anført, en Søn af Erik

Jensen Bille til Rønnowsholm og Fru Mette Banner og opkaldt efter Morfaderen, Anders Banner. Samme Aar, han fødtes, mistede han sin Fader, og kun 14 Aar gammel blev han moderløs. 1625 og de følgende Aar deltog han i Kristian den Fjerdes Krige i Inghland, og at han i alt Fald en Tid nød Kongens Tillid og Yndest, kan ses deraf, at Kongen udnævnte ham til Formynder for sin Søn, den senere berømte Ulrik Chr. Gyldenløve, og til Bestyrer af dennes Ejendomme, hvoriblandt var Skinnerup (nu Ulriksholm) ved Kerteminde; dette Hverv beholdt han dog kun i faa Aar. 1630 blev han Lehnsmænd over Rugaards Lehn, som han 1634 ombnyttede med Osel Lehn, hvilket han beholdt til 1642.

Sidstnævnte Aar udnævntes han til Rigsmarf og førte Aaret efter Kommando over de Tropper, som det lykkedes at samle i Sjælland, og opererede med den mod Svenskerne. I den følgende svenske Krig, der udbrød 1657, fik han Overkommando over den danske Hær og søgte at hindre den svenske Armé i at trænge op i Hertugdømmerne. Da dette mislykkedes, kastede han sig ind i den nylig anlagte Fæstning Frederiksodde, det senere Fredericia, men blev, da Svenskerne under General Wrangel stormede Bøen, ved hvilken Lejlighed Anders Bille viste stort personligt Mod, haardt saaret og faldt i svensk Fangenskab, hvor han døde.

Hans Lig blev Aaret efter under store Vresbevisninger af Svenskerne ført til Løgismose, hvor det henstod

i Kapellet, som han havde ladet opføre, indtil det efter Krigens Slutning 1660 med stor Pragt blev stædt til Hvile i Odense.

Foruden Løgismose ejede Anders Bille flere Gaarde, som han Tid efter anden havde tilkøbt sig. 1624 købte han Halvparten af Damsbo af Henning Walkendorff til Glorup og den anden Halvpart af Jacob Ulfeldt til Bavelse. 1639 erhvervede han Højsgaard i Haarby Sogn, og 1642 fik han af Gabriel Larmand Skøde paa Søbo. 1645 købte han Brobngaard af Arvingerne efter sin Svigerinde, Jomfru Anne Rosenkrantz, og 1647 fik han af Brødrene Ludvig og Maximilianus Rosenkrantz Skøde paa Nybollegaard i Hillerslev Sogn. Af Corfitz Rosenkrantz købte han 1652 Flenstoft i Dresselte Sogn. Desuden ejede han et Par Godser i Jylland: Munsbjerg og Windum Overgaard. Ved Køb og Magelæg med sine Standsfæller søgte han at afrunde sine Besiddelser; saaledes magelagde han til Jørgen Brahe til Hvedholm en Gaard i Horne, 3 Gaarde i Østerby, 3 i Millinge og en Gaard i Ørsbjerg mod 2 Gaarde i Jordløse, 2 i Trunderup, 4 i Haastrup, 2 Gaarde og et Hus i Strandby og Ellegaard i Haarby. Af Corfitz Ulfeldt til Matrurp fik han Skøde paa en Gaard i Rjong Torn.

Højsgaard laa midt i den saakaldte Højsgaardsmarke*) mellem

*) I denne Mark soa man endnu efter Midten af forrige Aarhundrede Spor af Borgpladsen med Grave.

Strandby og Sarup og Øst for Mølleaaen, hvilk. n. Mark nu hører til Ballegaard i Haarby. De Ejere af Højsgaard, der fulgte efter Alexander Durham og Fru Mette Urne, var dennes Søsterdatter, Jomfru Pernille Lykke**), Jomfru Pernille Gyldenstjerne, Bertel Hold og Claus Daa, hvilken sidste 1639 solgte Gaarden til Anders Bille, der lagde Jorden under Løgismose, lod Bngningerne og vistnok ogsaa den til Gaarden hørende Vandmølle nedbrøde og anvendte Materialierne til at opføre nogle teglhængte Huse ved Baabensfabriken **B r o b n v æ r k**.

Om dette Værk indeholder „Odense Adresse-Contoires Efterretninger“ følgende Beskrivelse:

„Ved Aaen, som gaar gennem Sønder-Broby, havde Anders Bille, nogle Aar før de Svenske kom ind i Landet, anlagt Gøværffabrikken, som laa paa det Sted ved Aaen, hvor Slusen

**) Pernille Lykke oprettede 1617 i Montestræde i Odense den Stiftelse, der endnu bærer hendes Navn („Pernille Lykkes Boder“, „Pernille Lykkes Sjeløboder“), og hvis ene Halvdel stal i H. Fundatsen, „saa længe Verden staar“, afgive Friboelig, i den ene Stue for tre ærlige, trængende Kvinder og i den anden Stue for to fader- og moderløse Stolebsctiple, som „hver Morgen, før de gaar ud af Huset, og hver Aften, naar de haver Luft Øren“, stal sammen med hinanden og med Kvinderne til Guds Ere sjunge tre Salmer, men den anden Halvdel, „Lejeboderne“, stal udlejes, og hvad der indkommer derved, anvendes til Kvindernes bedfte og til Husets Vægligholdelse. Stiftelsen er dog for længst ophørt at bære Bølg for Stolebsctiple.

nu staar, og var saa fordelagtig indrettet, at det hele Værk, saavel Smedehamrene som Blæsebælgene, Bore- og Drejeværkerne og alt andet, kunde drives ved Vandet. Anders Bille lod Højsgaard nedbrøde og af Materialierne opføre den Række teglhængte Huse, som endnu findes der, og hvor Haandværksfolk, som Bøsfemagere, Sværdfegere og andre, fik anvist og indrettet Boliger. Mesteren beboede det Hus, hvor den privilegerede Kro nu holdes, paa hvilket Hus var et højt Spir med en Klokke i, som blev brugt til at ringe med, naar Arbejderne skulde gaa til og fra Arbejdet."

Efter at Værket var blevet ødelagt af de svenske Krigsfolk 1658, lod Børge Trolle, der var Ejer af Brobygaard og gift med Anders Billes Datter Pernille, spørge de andre Interessenter i Værket, om de agtede at fastholde deres Fordringer paa den tilbageværende Del af Værkets Bygninger, men da de svarede, at de frasaldt ethvert Kraa baade paa Bygningerne og Grunden, blev de tidligere Arbejders Boliger bortfæstede ligesom andre Huse. Der skal endnu paa Løshuset i København findes nogle Partisaner, hvorpaa med Guld er indlagt Navnet Broby.

F l e n s t o f t e var oprindelig kun en Bondegaard, den største Gaard i Byen Flensstofte. Men omkring Aar 1575 købte Fru Thale Ulfsmand Gaarden og lagde Bondergods til den. Fru Thale havde været gift med Poul Larmand den yngre, der ejede Stenholt i Nordjylland. Efter hans Død, der indtraf 1557, magesiftede

hun Stenholt til Kronen for Bøjskloster i Staane. At der i hendes Tid har hørt Bondergods til Flensstofte, kan man slutte deraf, at Biskop Jacob Madsen i sin Visittatsbog omtaler, at der 1592 var indberettet til ham, at en af Fru Thales Tjenere var rømt fra Drejslette Sogn med sin Hustru og sin Stifdatter, og „Tjener“ betød i den Tids Sprogbrug Fællebonde eller Hovbonde. Biskopen omtaler ogsaa, at da han visiterede Sognet 1589, var der en gammel adelig Jomfru, Anna Bilde, der boede hos en Bonde i Sognet, hvilken formodentlig har været Jorpagteren af Flensstofte. 1648 ejedes Gaarden af Corfitz Rosenkrans til Dømmestrup, der nævnte Aar fik den ophøjet til en Hovedgaard og 1652 folgte den til Anders Bille tilligemed det underliggende Bondergods, der bestod af 3 Gaarde og et Gadehus i Flensstofte, en Gaard og nogle Huse i Brødegård og 3 Gaarde og et Gadehus i Snave, samt Andel i Akkerupgaard. I omtrent halvandet Hundrede Aar (fra 1652 til 1800) var Flensstofte knyttet til Løgismose, og dens Historie falder i dette Tidsrum sammen med denne Gaards.

Anders Bille lod omkring Aar 1640 oprette K a p e l l e t paa Løgismose, som han udstyrede med „sirlige Ornamenteer og et Positiv, Sølvstak med røde og grønne Stene, Dist af Arnstal med Sølvindsatning, en Sølvbrødstæle og Rande med Arnstal 1641 og de Billers og Rosenkrantzers Waaben.“ — 1650 fik han af Kronen tilstødet Haarbys Sogns Rønge- og Kirke-

tiende, og nu kunde han selv bestemme, hvor i Kirken han vilde have sit Stolestade; thi 1633 havde han klaget over, at der i Haarbys Kirke ikke var Stolestader til ham og hans Folk „paa tilbørlige Steder, som det sig bør og ham med Rette kan tilfalde“, og Jørgen Brahe til Hvedholm og Jyns Bisshop fik da af Regeringen Paalæg om at tage til Haarbys for der i Kirken at udvise Plads til Herstabet paa Løgismose. 1655 skænkede han til Haarbys Kirke en af de Klokker, der hængte i Taarnet, og Kalken og en Sold-Brødæske er 1661 skænket til Kirken af hans Enke.

1656 stiftede Rigsmarshen med sine Børn, af hvilke dog den næstældste Søn, Jacob, født 1631, var død nogle Aar i Jorvejen. Den ældste Søn, Erik, fik dels ved Skiftet, dels forud for dette, Løgismose, Flenstose og Nyhollegaard, samt Aunshjerg i Jylland. Den yngste Søn Henrik, født 1632 eller 1633, erhvoldt Damsbo; han var Ritmeister, men døde ugift 1658 af et Saar, han havde faaet i Slagsmaal med en Kornet, og Moderen, Fru Sophie Rosenkrantz, arvede saa Damsbo, som hun 1660 tilskøbede Niels Krabbe til Skjellinge, der var bleven gift med Erik Billes Enke, Fru Mette Rosenkrantz; men Handelen gik tilbage, og efter at Fru Sophie havde ejet Gaarden nogle Aar, overdrog hun den til Datteren Sophie, der bragte den til sin Mand, Mogens Rosenkrantz til Glimminge. En anden Datter, Lisbeth, der blev gift

med Jørgen Skeel til Arrestov og Broholm, fik Bindum Overgaard i Jylland. Brobngaard tilbeltes Datteren Pernille, der ægtede Børge Trølle til Troholm, og den yngste Datter Karen fik ved Skiftet Sobø, som hun bragte til sin Mand, Steen Bille til Tirsbæk. Der omtales endnu en femte Datter, Mette, der nok var den ældste af Døtrene og blev gift med Niels Krabbe til Skjellinge, men det vides ikke, hvilken Part hun fik af Faderens Godser. Hun døde allerede 1657, og Enkemanden giftede sig 3 Aar efter med Erik Billes Enke, Fru Mette Rosenkrantz.

Det ses heraf, at Anders Bille har draget Omfjorg for sine Børns timelige Vel. Mod sine Bønder viste han derimod ikke ringe Haardhed, og hans Færd over for dem og andre var ikke sjældent præget af Egennytte og Vilkaarlighed.

Et Eksempel derpaa skal her anføres. Da han blev Ejer af Løgismose, lod han nogle Gaarde i Strærup nedbrøde og henlagde Jorden dels under Løgismose, dels under Røllelose. Sognepræsten i Drejlette klagede gentagne Gange over, at Kaldet var forringet ved, at Tienden af de Jorder, der var henlagte under Løgismose og derved var bleven tiendesfri, samt Offer og andre Indtægter af de nedlagte Gaarde var frafomne Embedet, men disse Klager blev ikke taget til Følge, og Marshen vendte ogsaa det døde Dre til, naar Herredsfogden for Baag Herred besværede sig over, at han mistede den Skæppe „Fogedhavre“, der var nyet

ham af hver af de nedlagte Gaarde, uden at han havde faaet Erstatning herfor hos Gaardmændene i Nelligmose eller paa anden Maade.

Hr. Erik Bille fik, som anført, af Faderens mange Ejendomme til sin Part Løgismose, Flenstøfte, Nybøllegaard og Aunsbjerg. Han var født paa Damsbo 1629, blev 1648 sendt til Sorø Akademi og tilbragte der et Aars Tid, hvorefter han rejste udenlands og opholdt sig i Udlandet i fire Aar. Efter sin Hjemkomst gjorde han Tjeneste i Ranceliet og ægtede i Juli 1653 Fru Mette Rosenkrantz, der var en Datter af Holger Rosenkrantz til Glimminge og Fru Lene Gyldenstjerne og Enke efter Niels Wind til Højgaard, og fik med hende sidstnævnte Gaard. I dette Egteskab fødtes der dem tvende Børn, Anders og Erik; Anders var født paa Standerborg Slot 1655, og Erik fødtes paa Højgaard 1656 og døde paa Løgismose 1660. Erik Bille døde paa Aunsbjerg i den unge Alder af lidt over 27 Aar, i Juni 1656, altsaa Aare før Faderens Død. Hans Enke ægtede i September 1660 Niels Krabbe til Skjellinge, men blev tredje Gang Enke, og efter den sidste Mand's Død boede hun vistnok paa Nybøllegaard; i alt Fald ejede hun denne Gaard, som hun havde arvet efter Erik Bille, indtil 1682, da hun folgte den til Borge Trolles Enke, Fru Pernille Bille, der 1684 afhændede den til sin Brodersøn, Anders Bille til Løgismose, som dog kun beholdt Gaarden i 2 Aar og folgte den med Tilliggende: 3 Gaarde i

Nybølle og 6 Gadehuse, til Landsdommer Peder Luxdorph til Hjeltebro. 1669 havde Fru Mette Rosenkrantz solgt Aunsbjerg til Christopher Alfeld. Rigsmarsken Anders Billes Enke, Fru Sophie Rosenkrantz, der var født 1603, boede paa Løgismose, i det mindste indtil 1662, og døde 1667.

Erik Billes ældste Søn Anders Bille, der arvede Løgismose og Flenstøfte, var kun et Aar, da Faderen døde. I hans Mindreaarighed ityredes Ejendommene i nogle Aar af hans Moder, men da hun, som anført, giftede sig igen 1660, overdroges Børgemaalet til Herluf Trolle til Snebinge.

I Anders Billes tidligste Barndom førtes Krigen med Sverrig 1657—60, der bragte saa megen Elendighed over Landet og selvfølgerig ogsaa hærgeede Løgismose og Flenstøfte. Mange Bøndergaarde paa de tvende Godser laa efter Fejden øde og udnyttede; af de Gaarde, der var tilbage, kunde Statter, Tiende og Landgilde kun delvis udredes, og det varede mange Aar, før de Saar lægtes, som Krigen havde slaaet.

1668 fremstod paa Baag Herreds Thing Hans Asmussen, Fuldmægtig paa Løgismose, „paa sin velbaarne Husbonds Herluf Trolles Begne og tilspurgte de indfaldte Mænd: Peder Larsen og Hans Simonsen i Dressette, Hans Jespersen i Slaarup, Christopher Jbsen og Søren Nielsen i Mullerød, Niels Rasmusen i Strærup, Esben Esbensen i Brydegaard og Peder Madsen i Snade,

om den Tiende, som paa Kirkens Vegne aarlig paaligger at gdes til Løgismose, nu mere saa fuldkommelig kan bekommes, som ellers Afgiften sig deraf bedrager, nemlig 12 Pund Byg, 7 Pund Rug og 1 Pund Havre*), og det efter den Takst, som Kirkens Tiende sat er."

"Da svarede disse Mænd, at det ikke er muligt, at Tienden saa fuldkommelig kan bekommes som i forrige Tider, efterdi en stor Del Jorder, som ingen Tiende nu gaar af, er i salig Anders Billes Tid Sognet frakommen, og siden sidste svenske Fjende har en Part ligget slet øde og udnyttet, og foruden alt dette har der paa nogle Aar (som er enhver noksom vitterligt) været en stor Misvæxt, saa Jorden ikke har givet Grøde og Korn af sig som tilforn." De vidnede ogsaa, at "Flenstøfte, som jor 20 Aar siden til Kirken tiende, den nu med sin Tiende er frakommen." Dette sidste stemmer med, hvad foran er anført, at Corstih Rosenkrantz 1648 fik Flenstøfte gjort til Hovedgaard, hvorved den Gaarden paahvilende Tiende bortfaldt.

Hans Asmusen afløstes som Foged af Gert Pohl, der i mange Aar var Ridesfoged for Løgismose, men var „sikhaitig" paa Flenstøfte. Han havde en Datter, Anna Kirstine Gertsdatter Pohl, der 1697 blev gift med Sognepresten for Søby og Thurup Menigheder, Hr. Poul Jørgensen, som blev kaldet til dette Embede

*) 1 Pund Byg var — 3 Tønder, 1 Pund Rug — 3, og 1 Pund Havre — 5 Tønder.

1696. 1669 udmeldte Gert Pohl paa sin Herres Vegne nogle Mænd til at „lyne og besigtige velbaarne Hr. Anders Billes Gaarde i Baag Herred, hvis [hvad] Brøstfældighed der bejandtes." Skønt der var hengaaet flere Aar, efter at Krigen var endt, fandtes der da mange Spor af dens Ødelæggelser. I mange Gaardes Ladebygninger fattedes der Fodstolper og Sule, og der var Mangel paa Tag og Langhalm; i flere Stuehuse manglede der Loftsbjælker, Skorsten, Døn og Døre. Kun enkelte Gaarde og Huse fik Vedtegningen „vel ved Magt". Derimod hedder det om Søren Jensens Gaard og Jørgen Stomagers Hus i Haarby: „brøstfældig i alt", og den samme Vedtegning fik, foruden de andre, Niels Rasmussens og Jep Lauritsens Gaarde i Strærup. Fuldt saa daarlige var Tilstanden ikke i de Gaarde i Drejlette, Snave, Staarup, Brydegaard, Flenløse, Boldtøfte og Høed, der laa under Løgismose, men ved de fleste af disse foresandtes der dog ogsaa store Mangler.

1671 foretoges der atter Synsforretning over Gaarde og Huse paa Løgismose og Flenstøfte Godser. Da var Tilstanden en Del bedre, de fleste Mangler var afhjulpne, men der foresandtes dog endnu en Del Brøst, og enkelte Gaarde laa da endnu øde og udnyttede hen. Sidstnævnte Forhold var ikke til Waade for Bønderne, thi derved formindskedes Antallet af de hoverigørende Bønder, og hver enkelts Arbejde paa Hovmarken blev altjaa førøget.

Hr. Anders Bille (den yngre) gjorde vistnok sit bedste til, at disse uheldige Forhold kunde ændres, hvad der da ogsaa laa i hans egen Interesse; men det var ikke let at faa Fæstere til de øde Gaarde, thi der skulde opføres Bygninger og anstattes Besætning, og det egnede en Bonde ikke, og Skindom heller ikke Godsejeren, da Krigen havde forarmet baade Herremænd og Bønder.

Og da Landet begyndte at komme til Kræfter, udbrod den skaanste Krig, der nitter bragte Tilbagegang, om end langtfra i det Omfang, som Krigen 1657—60. Først i Tiden henvod Aar 1690 synes Sporene af de tvende Krige at være nogenlunde udslettede.

Blandt de Gaarde, der i Fejden 1657—60 gik op i Luer, var ogsaa Haarby Præstegaard, som den Gang laa i Haarby By, i Nærheden af Kirken. Ilden, der opstod ved Mortensdagstider 1658, var vistnok paa-sat af svenske Soldater, som var indkvarterede der, og som, efter at Branden var opkommen, hindrede Beboerne i at slukke, saa at Gaarden afbrændte „med Stif og Stage ganske til Grunden.“ Gaarden blev ikke opført paa Stedet, hvor den gamle Præstegaard havde ligget, men henslyttedes til Akkerup, hvor den endnu er beliggende. Men paa Grund af den Armod og Elendighed, der i mange Aar efter Krigens Ophør raadede i Landet, blev den ikke opbygget før efter 1667, og Tidens Usælsked maa have sat sit Præg paa dens Bygninger, thi i en Indberetning om Embedets Be-

staaenhed, der blev afgivet 1690, skriver den daværende Sognepræst for Haarby, Hr. Bertel Jensen Groth: „Præstegaarden er ilde sammenlappet af mange Stykker og Stumper, saa at der ej nogensteds kan være vaagere Præstegaard til.“

En anden Blage maatte Hr. Bertel lufte under, og den omtaler han i Slutningen af sin Indberetning paa følgende Maade: „Men det værste er, at min Formands urolige Søn fører mig ved utidig Proces saaledes ud i Vidtløftighed, at jeg fattige Mand bliver derved eneroveret, i Begyndelsen, nu jeg skulde colligere vires [samle Kræfterne].“

Denne Formandens urolige Søn, der voldte Hr. Bertel adskillige Kvaler og tillige skaffede Hr. Anders Bille en Del Bryderier, hed Nogens Sørensen og var, som sagt, en Søn af Hr. Bertels Formand, Hr. Søren Andersen. For bedre at kunne forstaa de følgende Retsforhandlinger, vil det være nødvendigt at forudslukke nogle Oplysninger om Præsterne i Haarby Sogn fra Reformationen og til den Tid, hvortom her er Tale.

1. Hr. Knud Jensen Digsmed, der blev kaldet 1535 og døde 1572, var den første Præst i Haarby, der antog den evangeliske Lære; om ham hed det: „Hr. Knud — drev den katolske ud!“

2. Hr. Eskild Knudsen Digsmed, fornævntes Søn, var født i Haarby 1537, blev Faderens Eftermand 1572 og døde i Embedet 1616.

3. Hr. Knud — — er alene kendt af sit Fornavn. Hele Navnet har

staaet paa den Tavle i Kirken, hvor Navnene paa Præsterne for Haarby Menighed findes; men Digsmed-Slægten skal have udfskabet Tilnavnet, fordi han ikke var af denne Slægt, som formentlig sig at have Arveret til Embedet. Hr. Knud var kun Præst her halvandet Aar og døde 1617.

4. Hr. Anders Eskildsen Digsmed, der var en Søn af Hr. Eskild Knudsen Digsmed og født i Haarby 1588, blev kaldet til Embedet 1617. Han ægtede først Jormanden Hr. Knuds Trolovede, Maren Thomasdatter, der tjente paa Løgismose; hun døde i Barselseng 1619, hvorefter han giftede sig med Karen Andersdatter, en Præstedatter fra Odenje, der døde 1659 og med hvem han havde 3 Sønner og 7 Døtre. Han døde 1671 i sin Alders 83. og sit Embeds 55. Aar. I hans Embedstid afbrændte Haarby Præstegaard.

5. Hr. Søren Andersen (Raskov) var født i Røge 1632, hvor hans Fader var Smed. Han blev kaldet som Kapellan hos sin Jormand 1662, blev efter hans Død 1671 Sognepræst for Haarby Menighed og døde 1688. Han var gift med Inger Andersdatter Digsmed, der var en Datter af Jormanden, og havde med hende toende Sønner: Anders Sørensen, der opholdt sig i Udlandet, da Faderen døde, og Mogens Sørensen.

6. Hr. Bertel Jensen Groth var født i Assens omkring Aar 1655 og blev kaldet til Sognepræst for Haarby Menighed 1688. Aaret efter (19. Novbr. 1689) blev han af Provsten, Hr. Bertel Ludvigsen i Assens, viet

i Løgismose Kapel til Jomfru Dorothea Bering, der var en Datter af Hr. Peder Bering, Sognepræst for Røberup og Feldingsbjerg Menigheder i Viborg Stift og Provst i Sjænds Herred, og Halvsøster til Hr. Peder Bering, Sognepræst for Røng og Berninge Menigheder og Provst i Baag Herred. Af deres Børn blev Sophie Amalie gift med Jaderens Estermand, en anden Datter, Charlotta Elisabeth, ægtede Hr. Jørgen Møller, Røbmand i Assens; en Søn, Andreas Erik, blev Degn for Jlemløse Menighed.

Mogens Sørensen, den „uroelige“ Søn af Hr. Bertel Groths Jormand, Hr. Søren Andersen, var fornødenlig Jorpagter af Præstegaarden, da Jaderen døde; i alt Jald boede han der i Raadensaaret. Hr. Bertel klager blandt andet over, at Mogens Sørensen forbeholdt sig i Raadensaaret de bedste Stuer i Præstegaarden, saasom „Kaffelovnstuen“ (i den Tid plejede man kun at have Kaffelov i een Stue i en Præstegaard), og kun overlod ham (Hr. Bertel) en Stue, der havde Jldstet, men ingen Kaffelov, saa at Hr. Bertel led af megen Kulde den første Vinter, han var i Allerup. Mogens Sørensen forholdt ham og saa efter Raadensaarets Udløb de Stuer og Værelser, han „efter sin Stand kunde nyde, og som med Rette tilkom ham.“

Hr. Anders Bille blev som Kirkes Patron ogsaa inddraget i „Process og Bidtøftighed“ med Mogens Sørensen, der egenmægtig lod hugge

i Præstegaardens Skov uden at forlange eller oppebie Udvisning. Da det blev ham foreholdt af Hr. Jeremias Spleth, der var Forpagter af Løgismose men „sikhastig“ i Rorup (Naarup) og synes at have været en habil Sagfører, at en Præst kun har Lov til at fælde Træer i Præstegaardens Skov „til Rødtørst“, og det endda kun med Patronens Tilladelse, og at Præstens Arvinger endnu mindre har Ret til at hugge i Skoven uden foregaaende Udvisning, „helst saa ublu og usoolig, som af Mogens Sørensen er sket“, undskyldte denne sig med, at han kun havde ladet hugge til Gaardens Fornødenhed, „noget til en Bloobøm og noget til at smøge en Vogn med og noget til Rødtørstigheds Ildbrand [Ildbrændsel].“

Mogens Sørensen havde ogsaa ved en anden Lejlighed vist sig selvraadig over for Hr. Anders Wille. Da hans Fader, Hr. Søren Andersen, skulde begraves, aabnede han uden at have faaet Kirkepatronens Minde dertil Begravelsen, hvor den afdødes Lejested i Kirken skulde være, og ved selve Begravelsen gav han nogle Mænd Ordre til, naar de skulde begynde at ringe med Klokkerne, og naar de skulde høre op dermed.

Til Oplysning om denne Sag var Jørgen Murmester i Haarby indstævnet og vidnede, at „den Tid, da salig Mand Hr. Søren Andersen blev begravet, da ringede han tilligemed Hans Jørgensen, hans Søn Jens Hansen og Peder Nielsen i Haarby. De ringede først, der Riget kom,

holdt saa op, til Prædiken var ude, og da Prædiken var ude over den salig Mand, da ringede de atter igen nogen ringe Tid, som skete efter Mogens Sørensens Befaling, at de skulde ringe for hannem, ligesom skete ved hans salig Moder, da hun blev begravet, mens af Degnen havde de ingen Befaling.“ Hans Jørgensen, Jens Hansen og Peder Nielsen, „de alle vunde og bekræftede lige det samme.“

Mogens Sørensen anfører til sit Forsvar, at hans Fader var værdig til en hæderlig Begravelse og til et Lejested i Kirken for sit Arbejde og beqværlige Kalbs Tjeneste. „At der ikke blev talt tilforn til Patronen om Jord og Klokker, var Aarsag, at han ej vidste, mindre forstod og ej heller af nogen blev advaret, saadant i Længden skete skulde, havde og ifkun saa derom at konsulere, kunde ej heller for Sorg og anden Fortræd sligt i Agt tage. Og var han dog selv uværdig paa Løgismosegaard hos velbaarne Hr. Anders Wille paa fuldkommen 3dje Dag tilforn og ndmygdeligen inviteret den velbaarne Herre og Fruue og hans velbaarne Folk at følge hans salig Fader til sit Lejested i Haarby Kirke, hvor han blev nedsat hos hans salig Hustru, i hans Forsædres Lejested, og ingen førend nu et eneste Ord derimod da havde ereperit.“

Hans Undskydninger hjalp ham dog ikke, thi i de tvende fornævnte Sager blev der 16. August 1689 fældt følgende Dom: „at efterdi her noksom bevises, at Mogens Søren-

sen haver forset sig med Jords og Klosters Abnelse og Ringen, sa hans salige Fader blev begravet, bør han først og fremmest at gøre velbaarne Patronen en tilbørlig Afbigt og give til Mulkt til næste Hospital 20 Rdlr. Angaaende de Træer, han haver ladet hugge, bør han i lige Maade gøre Hr. Patron tilbørlig og ndmng Afbigt for og betale til Omkostning 16 Rdlr. Mogens Sørensen saa efter gjort Erklæring for videre Tilstale at være fri."

I toende andre Sager faldt der ingen Dom, formodentlig fordi de ikke havde videre Betydning og vel heller ikke frembød noget ligefrem ulovligt. De angik følgende:

Nogle Dage før Juleaften efter Hr. Søren Død, som Folk var gaaet af Kirke en Søndag, kom Mogens Sørensen med Nøglen til Blokken og begærede, at Ole Pedersen Vorm (Sognedegn til Haarby) vilde lufte den op, som han gjorde, mens hans Fader levede, hvert Aar før Jul, „Tog han [Vorm] saa Nøglen af Mogens Sørensen og udtog, hvis Penge som fandtes, i Mogens Sørensens Nærværelse. Git saa begge op til Alteret at tælle samme Penge, som var 7 Mark. Bød saa Mogens Sørensen ham til nogle af samme Penge, om han ikke vilde dese dennem blandt de fattige, fordi, jagde Mogens Sørensen, du vedst, hvem de fattige er, lige saa vel som jeg, hvortil Ole Pedersen svarede Nej, han havde aldrig haft med de Penge at bestille, han vilde ej heller da. Saa tog Mogens Sørensen

samme Penge og stak dem i sin Lomme, og efter Ole Pedersen havde luffet Blokken igen, bad Mogens Sørensen hannem beholde Nøglen og aflevere den til Præsten, naar han kom, hvilket han og gjorde."

De fattige fik vistnok deres 7 Mk., og der blev ikke i den Sag rejst Tilstale mod Mogens Sørensen, som vel havde handlet egenmægtigt, men ikke uredeligt.

Det samme var Tilfældet med den anden Sag: En Dag kom Laurs Lindgaard og Peder Nielsen i Haarby ind til Hans Christensen Elle, Kromand i samme By, og skulde hilse fra Mogens Sørensen, at Hans Christensens Hustru „maatte ikke staa paa det Stolestade, hun havde staaet paa." Hans Christensen havde begæret af hans salige Forældre et af deres Stolestader „for Willighed til hans Hustru at nyde", og dette blev tilstaaet ham, „men derefter fornam de [Forældrene] ingen Willighed . . . Mogens Sørensen vilde intet tilstaa eller hjemle hende samme Stolestade, medmindre han fik nogen Willighed derfor." Hans Christensen paastod, at det Stolestade, hans Hustru benyttede, havde hun i 15 Aar nydt af Morten Madsen og ingen Tid givet noget deraf og endnu mindre lovet Hr. Søren noget derfor. Dette bekræftede Morten Madsen: Stolestadet havde i mange Aar tilhørt hans Gaard, og i de sidste 15 Aar havde han ladet Hans Christensens Hustru nyde og bruge det. — Mogens Sørensen frasaldt derefter sin Paastand.

En anden af Mogens Sørensens

Baaftande gav Anledning til en læn-
gere Procedure.

Der havde mange Aar forud hen-
ligget i Haarby en Byggeplads un-
der Præstegaarden, kaldet „Lages
Byggested“, hvorpaa var opført først
et og senere 5 a 6 Gadehuse (jord-
løse Huse). Mogens Sørensen paa-
stod, at disse Huse ikke hørte til Em-
bedet, men var hans Bedstefaders og
Faders Ejendom og følgelig efter Lo-
ven tilhørte ham og hans Broder ef-
ter Forældrenes Død. — Beboerne
af de omtvistede Huse indstævnedes og
vidnede, at de havde betalt deres
Kæste og Landgilde til den Præst,
som paa den Tid var der, men de
havde intet Skøde eller andet Afkomst
brev og vidste ikke, om Husene hørte
til Præstegaarden eller var de forrige
Præsters Ejendom. En af Beboerne,
Otto Anderfen, der var Mogens Sø-
rensens Morbroder og altsaa en Søn
af Præsten Anders Eskildsen Digmed,
havde heller intet Skøde paa sit Hus,
men han paastod, det var hans eget,
da han havde faaet det af sin Fader,
som forment at have Ejendomsret til
det, og aldrig havde hødet noget Land-
gilde af det til sin Svoger, den nu
afdøde Hr. Søren Anderfen.

I denne Sag blev der ved Baag
Herreds Thing affagt følgende Dom:
„at efterdi velbaarne Hr. Anders Bille
hermed rigtig af velbaarne Hr. Bi-
skoppen understrevoe Udskrift af en
gammel Provstebog bevise, et Bygge-
sted af ældgammel Tid at have væ-
ret i Haarby, kaldet Lages Bygge-
sted, liggende til Præstegaarden i
Allerup, og nu ikke anderledes er at

udforske eller at finde, men maa være
det Byggested, de Huse i Haarby er
vaabnygget, Allerup Præster i mange
Aar haver fulgt, hvorom nu tvivles;
Nøderparten bevise med Vidnesbyrd,
forrige Præster at have haft og ndst
samme Huse, men hverken med Skøde,
Afdomsbreve eller gamle Skifter kan
længere bevise sig saadan Rettighed
til samme Huse at have, saa det for
forrige Præsters Ejendom kan anses.
Thi vides ej efter sliig Lejlighed, med
min Dom at kunne fradømme Præste-
gaarden eller Præsten i Allerup samme
Byggested og Huse, men at følge
Præstegaarden i Allerup.“

Mogens Sørensen, der efterat være
frakntet Præstegaarden boede paa
Gaarden „Lobo“ i Brylle Sogn, vilde
ikke lade sig nøje med den Afgørelse.
Sagen havde faaet ved den affagte
Dom, men nærede Haab om et andet
Resultat, naar det kunde Inffes ham
at faa fat i gamle Skiftebreve, Skø-
der eller andre Afdomsdokumenter,
der vedrørte de omstridte Huse. Til
den Ende lod han, nogen Tid efter
at ovenanførte Dom var fældet, ind-
stævne en Del af de ældre Mænd i
Haarby og tilspurgte først Hans Chri-
stensen, „om han ikke er videndes, at
Allerup [Haarby] Præstegaard for en
rum Tid siden af Tjenden i Haft
jammerlig er afbrændt, og om han
var til, enten at redde Ristier, Gods,
Breve eller andet.“

Herpaa svarede Hans Christensen,
at „det var ham fuldt vitterligt, at
for ongefær 30 Aar siden ved Mor-
tensdagstide, da satte Tjenderne Ild
paa Allerup [Haarby] Præstegaard,

faa den ganffe blev afbrændt med Stif og Stage ganffe i Grunden, og det saa hastig, at intet, som fandtes i Gaarden, Rister, Breve eller andet, blev reddet eller kunde reddes, formedelst at ingen kunde komme til at redde eller maatte, mens blev af Rydens Rytteri forhindret, mens Rytterne holdt omkring Gaarden, indtil den ganffe var afbrændt.“ — Hendrik Clausen, Jørgen Mortensen, Morten Jørgensen, Hans Jensen, Morten Madsen og Lauris Andersen, alle i Haarby, „de alle soer og samtligen vunde [vidnede] og berettede lige det samme Vinde i alle sine Ord og Indhold, som fornævnte Hans Christensen forevundet, haver [har vidnet forud].“

Mogens Sørensen vilde dog endnu ikke give tabt, og efter at han havde fremskaffet ny Oplysninger og indbragt Sagen for Kyns Landsthingsret, kronedes omfider hans vedholdende Bestræbelser med Held; thi 6. Decbr. 1690 blev der af Landsthingsretten affagt den Dom, at „saasom Mogens Sørensen i Tobe ikke alene med Thingsvidne, udstedt af Baag og Bends Herreds Thing 28. Marts sidstafvigte, men endogsaa med Baag Herreds Thingbog beviser, at de omtvistede Huse i Haarby har siden 1630 været hans og hans Forfædres Ejendomshuse og ej Allerup Præstegaards Grund tilhørende . . . saa er herpaa saaledes kendt, at samme omtvistede Huse i Haarby bør herefter som hidtildags til Arv og Eje tilhøre Mogens Sørensens salig Fader, afgangne Hr. Søren Andersens rette Arvinger, helst

efterdi Kirkens Patron saavel som Sognepræsten ej, efter looflig Indstævning, her for Landsthingsretten noget derimod har at protestere.“

Traditionen ved intet om, at der paa Løgismose har været opfat Træhest, Halsjern eller lignende Strafferedstaber. Derimod omtaler de gamle, at der i en af de hvalvede Rældere paa Gaarden*) har været indrettet et Fangehul, men om dette har været anvendt til deri at indsætte gestridige eller efterladne Hovbønder, er dem ikke vitterligt. Dertil har det i alt Fald ikke været brugt i den yngre Anders Billes og Trampernes Tid, hvorimod det har været benyttet som Baretægtsfængsel og som Fængsel for almindelige Forbrydere, hvad der fremgaar af den tidligere omtalte Helseproces, og hvad man ogsaa kan se af følgende Retsfag.

En Person ved Navn Søren Madsen, der var født i Findinge, Espe Sogn, brød en Nat i Vinteren 1666 ind i Staldkamret paa Løgismose og stjal forskellige Genstande, der tilhørte Ehtten Henrik Nebes, Rusten Peter Andersen og Staldbrenghen Peder Jørgensen. Fra Løgismose var han gaaet til Jordløse og andre Steder i Salling Herred, hvor han ligeledes havde begaaet Indbrudstyveri. Med Tyvekosterne

*) Disse Hvalvinger lod en senere Ejer, B. Sønnichsen, omkring Aar 1883 nedbryde; kun Grunden og Murværket op til Overfladen er endnu bevaret i den sydlige Fløj, som for øvrigt er nedbrudt.

var han taget hen til en Skræber i Aldrup (Allerup), hvor han blev paagreben og derefter indsat i Arresten paa Løgismose. Desuden havde han ladet sig stille som Soldat for Peder Madsen i Jordløse, som derfor havde givet ham paa Haanden lig 12½ Slettedaler (en Slettedaler lig 4 Mark), hvilke Penge han havde forødt. Kosternes Værdi ansattes til 21 Slettedaler.

Jacob Jørgensen, Ridefoged paa Løgismose, fremstod paa Baag Herreds Thing og krævede paa sin velbaarne Husbonds Vegne, at bemeldte Søren Madsen „efter hans begangne Tyveri og egen Bekendelse, han frivillig, ledig og løs [d. e. fremstillet i Retten uden Baand og Lænker] bekendt haver, bør at lide paa sit Liv i Galge og Gren [d. e. at hænges], og Kosterne med Jgæld [fuld Erstatning] og Tvegæld [dobbelt Erstatning] Ejermændene igen at tilstille.“

I denne Sag blev der 19. Febr. 1666 affagt følgende Dom: „Efterdi forbemeldte Søren Madsens begangne Tyverier og grove Bedrifter med fremlagte Thingsvidner, eget Bedgaaende og frivillige Bekendelse, samt hos sig havende Tyvet og Koster, hvormed han paagreben er og til Thinge ført, befindes og bevises, vides han ej at kunne befries, men bør efter Loven at lide og straffes paa sit Liv i Galge og Gren, og Bonden [Ejermændene] sine Koster igen at følge og være tilhørig.“

Laurids Christensen, Ridefoged og Skriver paa Hagenskov Slot, prote-

sterer paa sin Herre, Amtmanden Hr. Niels Bannets Vegne mod denne Dom og „formener“, at bemeldte Søren Madsen bør ifølge Hs. Majestæts naadigste Sendebrev at henfættes til strengt Arbejde paa Bremerholm.

Denne hans „Formening“ er formodentlig taget til Følge, men der findes dog intet herom i Thingbogen.

Den yngre Anders Bille var en menneskekærlig, fredsfæl og iagtmodig Mand, der foretrak at gaa den mildere Vej, naar ellers Retfærdigheden og hans Værdighed kunde forenes dermed. Han var dertil en human Godsejer, der bar Omsorg for sine Bønders timelige saa vel som aandelige Vel. Det var derfor ikke en blot og bar Talemaade, naar han omtales som „den gode Herre“, „vor gode Mand og Husbond“.

Et Par Eksempler herpaa skal i det følgende anføres.

Med Bedrøvelse saa han, at hans Fæstebønders Børn voksede op i Bannkundighed, og for at raade Bod herpaa lod han opføre en Skole i Haarby og stiftede et Legat paa 221 Rdlr., af hvis Renter „Skolemesteren“ skulde lønnes. Den herom udsærdigede Fundats, der er dateret 29. Marts 1676, har følgende Ordlyd:

„Kender jeg, Anders Bille til Løgismose, og hermed vitterliggor, at jeg, Gud allermægtigste til Tak og Ære for hans utallige Bølgerninger og mine fattige Bønders Børn til Gavn og Optugtelse, har af fuld beraad Hu skænket og givet, ligesom jeg og herved skænker og giver 221

Rdfr. 2 Mk. til en Skole i Haarbñ, med de Wiskaar, at bemeldte 221 Rdfr. 2 Mk. Kapital skal staa urngæltig og uigenkæbslig til ewig Tid, men Renten deraf, som er seks af Centum [hundrede], skal Halvdelen til Paaſte og Halvdelen til Mikkelsdag aarlig leveres til Skolemesteren samme Sted. Og vil jeg samme Rente selv udgive, saa længe jeg Kapitalen hos mig beholder. Skal og staa mig frit for, om synes raadeligere, paa andre Steder den at udsætte eller noget derfor at købe, hvoraf Renten kunde opbringes [udbringes]. Præsten til Haarbñ Sogn, som nu er eller kommandes vorder, skal have denne Fundats ubi Gemme og den indføre i Skolens Inventarium. Skal og have Magt til at kalde til samme Skole én, som er stikkelig i Liv og Leved og Ungdommen vel informere kan, ej alene i Gudsfrøgt, Læsning, Skrivning og Regning, men og i det latinske Sprog, om nogen det begærer. Og skal samme Præst være Inspektør over Skolens Information, Forældrene stittig tilraade at holde deres Børn i Skole, Disciplene eksaminere, i det ringeste hvert Aar 2 Gange, ved Paaſtetid og ved Mikkelsdag, og med alting have saadan Indsigt [Indseende, Tilsyn], som han agter at svare for Gud og mig eller mine Arvinger. Skal og have Magt til, Skolemesteren, naar han bliver forjømmelig eller forargelig, efter Paa-mindelse og Kommunikation med Fundatore at lasfere. Skolehuset laeder jeg selv bygge. Dog skal Skole-

holderen holde det væklig som forsvartigt og levere det efter Siget [Syn], som han det annammede, til hvilken Ende Skolemesteren stedse skal bo i samme Hus, paa det at det desbedre kan blive holdt looligt. Til Nidebrand [Nidebrændsel] skal af Løgismose ham aarlig blive udoist 10 Læs Brænde af Elle eller store Hasler og 20 Læs Løv, som mine Bønder ham skal tilføre. Og dersom Vorherre kalder mig, føend jeg er lægaer bemeldte Kapital og Renter, da forpligter jeg mine Arvinger, under Guds Brede og Staf, én for alle og alle for én, samme Penge at udbetale og udsætte paa andre Steder, som Præsten kan være forstikret med, og holde ham paa Skolens Vegne skadesløs i alle Maader.

Til Bitterlighed har jeg dette med egen Haand understrevet og mit Signet hostrykt.

Løgismose den 29. Marts 1676.

Anders Bille
(L. S.)."

Ommeldte Fundats blev uagtet gentagne Anmodninger af Præsterne i Haarbñ ikke indsendt til Konfirmation og havde derfor ikke bindende Virkning for de følgende Ejere af Løgismose. Kapitalen blev dog sat fast paa Løgismose, og med Tillæg og opsparede Renter beløb den sig til sidst til 480 Rdfr., og Renten, 5 pCt., til 24 Rdfr., der i mange Aar udbetaltes til Skoleholderen i Haarbñ, hvad der kan ses af Kvitteringer og andre Optægnelser, ligesom der ogsaa aarlig ydedes ham af Løgismose

de 20 Læs Torv og den i Kundat-
sen fastsatte Udoisning af Brænde.
Disse Ndelser maa dog vistnok være
ophørt i Slutningen af det 18. Aar-
hundrede, og det formodes, at da
den yngre Grev Trampe 1799 lod op-
føre Sarup Skole, har han anvendt
de 480 Rdr. til Opførelsen af denne
Skole.

— — —

En Karl ved Navn N i e l s P o u l-
s e n, der tjente Mads Laurfen i
Voldtofte, havde, da han en Dag
var til Hove paa Løgismose tillige-
med flere andre, vist sig uhydig og
brutal mod Ladefogden. Sagen be-
rettes paa følgende Maade af en Hov-
bonde, Anders Hansen af Strærup,
der tilligemed flere andre var stæv-
net til Baag Herreds Thing for at
afgive Forklaring om Sagens Sam-
menhæng:

„Det var ham fuldt bitterligt, at
nu forleden Rughøst, der Løgismoses
Tjenere [Hovbønder] var forsamlede
at skulle høste, da blev samtlige Tje-
nere forbødet samme berammede Høst-
dag, at de skulde ikke fange an at
høste, før Duggen var afgaaet, hvil-
ken Befaling Ladefoged Anders Jen-
sen paa Husbondens Vegne lod paa-
bynde og tilfige efter Husbondens
Vilje — og vandt [vidnede] yder-
mere, at Ladefogden betimelig Tid
antom, og ikke at han [Anders Han-
sen] saa, at andre havde begyndt at
høste uden forbemeldte indkaldte Niels
Poulsen, fordi at Duggen endda ikke
var afgaaet, og de derfor ej mod Be-
faling høste turde — vandt yder-
mere, at der forbemeldte Ladefoged

kom ridende paa en gul Hoppe, sli-
g Høstning at forbynde, da opløstede han
[Niels Poulsen] sit Mejejern i Vejret,
hvorefter samme Hoppe, som for-
bemeldte Ladefoged kom ridende paa,
blev Skade tilføjet paa Mullen, saa
hun blødte — og bad sig paa det
forekvegne saa Gud til Hjælpe.“

Hans Thorsen, Niels Madsen,
Lauris Jb'en, Rasmus Nielsen, Lauris
Pedersen og Ole Madsen, „de samtlige
alle vandt [vidnede] ved Ed og op-
rakte Fingre og berettede det samme
Vinde udi alle Ord og Punkter, som
forbemeldte Anders Hansen forud
vundet haver.“

Jørgen Larsen og Anders Jensen,
begge af Nellemose, vandt ved Ed
efter Loven, at de „efter Begæring
haver synet bemeldte omvundne Hoppe
og da befundet, at hun var ilde hug-
get i den øverste Mule, dybt og igen-
nem det ene Næsebor. Samme Skade
synte de samme bemeldte Høstdag og
befandt samme Hoppe saaledes blo-
dig og nughugget.“

Det synes, at Niels Poulsen var
taget til Raade mod at forpligte sig
til at forblive paa Løgismose Stavn,
hvorved det maa erindres, at Stavns-
baandet den Gang ikke var indført,
og at han derfor ikke kunde tvinges
til at blive paa Hr. Anders Billes
Stavn.

Men trods sit „Løstes Forpligt“
forlod han Løgismose Gods og bo-
satte sig i Vester-Høstinge. Dette blev,
som rimeligt var, ilde optaget af Hr.
Anders Bille, der fik ham ført til-
bage, lod ham fængsle og anklage
ham paa Baag Herreds Thing for

at have vist sig opfættig mod Lædefogden og gjort Korstog paa at øve Vold mod ham.

Sagen kunde have faaet betænkelige Følger for Karlen, der kunde vente at komme til at arbejde i Jern paa Bremerholm, men heldigvis havde han en mild Herre i Hr. Anders Bille; Niels Poulsen maa da ogsaa have været en dygtig Karl og vistnok ejet andre gode Egenstaber, thi Sognepræsten for Rjøng og Berninge Menigheder, Hr. Peder Bering, gik i Forbøn for ham, og ved et Forlig, der blev indgaaet i Berninge Præstegaard 21. December 1686, fraskaldt Hr. Anders Bille Tiltale mod Niels Poulsen, mod at han forpligtede sig til „at ville forblive paa den gode Herres Stavn og ej Løgismose Stavn at ville undvige eller fradrage.“ Forliget er paa Hr. Anders Billes Beagne underkrevet af Jeremias Spleths Søn Pnder Spleth, der paa den Tid var Ridefoged paa Løgismose.*)

Hr. Anders Bille var gift med Beate Margaretha Henriksdatter Bjelle, der var en Datter af den bekendte Rigsadmiral Hr. Henrik Bjelle, som af Jordegods paa Sjøn ejede Frøbjerggaard i Orte Sogn, der skal have

*) Hr. Pnder Spleth blev senere Forvalter paa Valdemarsflot paa Laasinge; derefter Forpagter af samme Gaard og af Nallebølle. 1699 købte han af Raadmand i Alsens, Hr. Erik Nielsen, Erholm, som arbejdes af hans Enke Karen Borchenfeldt, der bragte den til sin anden Mand, Hr. A n d r e a s S i m o n s e n, hvis Slægt endnu ejer Gaarden.

ligget i et Engdrag midt i Frøbjerg By, men for længst ernerbrudt, efter at det til Gaarden hørende Bøndergods, der var kommet under Kronen, var fraskolgt. I sit Egteskab havde Anders Bille tvende Børn, Datteren Edle Sophie og Sønnen Erik. Edle Sophie Bille var født 1684, blev gift med Etatsraad Johan Christoffer Schönbad til Birkenbegaard paa Sjælland og døde 1706. Sønnen Erik Bille fødtes 1686, kom efter Faderens Død til sin Gudsfader, Erik Montad paa Helleberg i Staane, blev siden Kadet ved Jodgården, 1706 Jændrif, s. A. Sekondløjtnant ved Prins Kristians Regiment, rejste 1708 som Volontør til Brabrand med Brigader Bjelle, blev 1710 Kaptejn ved andet Trondhjems National-Infanteriregiment og døde i Trondhjem 1717. Han var ugift og blev det sidste Stub paa Rigmarsken Anders Billes Mandsstamme.

Hr. Anders Bille døde i sin kraftige Alder i Slutningen af Marts 1694, 39 Aar gammel. Den 18. Marts samme Aar, da han allerede var mærket af Døden, folgte han ved Købekontrakt Løgismose og Flensstofte Hovedgaarde med tilliggende Bøndergods og tilhørende Tiender til „højbestalter“ Brigader og Oberst Adam Frederik v. T r a m p e og forbeholdt sig kun Familiebegravelsen i Haarbø Kirke. Slødet udstedtes af hans Enke 11. Juni 1695 og er m.d. underkrevet af Poul v. Klingenberg til Højris som Enkens Advocærge og af Etatsraad Johan Montad til Helleberg som Børnenes Formynd.

1732 udstedte Fru Beate Bille et Gavebrev, hvorefter 14 adelige Damer fra Odense Frøkenkloster fik den Billeste Familiebegravelse i Haarbø Kirke til Gravsted, De 14 Adelsdamer, hvis Støv fandt Hvile der, var Frøknerne Penz, Rosenfrank, Rosenfrank, Parsbjærg, Urne, Eichstedt, Rosenfrank, Warmstedt, Raben, Parsbjærg, Penz, Høgh, Schleppegrell og Urne. Sidstnævnte var den længstlevende, hun døde 1788, 85 Aar gammel, og hendes Bisættelse afslutter Rækken af de nævnte adelige Damers Begravelser i Haarbø Kirke. Fru Beate Bille f. Bjelle, overlevede sin Mand i 40 Aar, og begge deres Børn gif ogsaa i Graven før hende; hun døde 1734.

Den yngre Anders Bille var den sidste af Billedernes Slægt, der er nedsat i Familiebegravelsen i Haarbø Kirke. I en Beretning om denne Begravelse, der er dateret Allerup Præstegaard 5. April 1755, understrevet af den daværende Sognepræst Hr. Herman Johansen Boiker og indsendt til Generalmajor og Hofbngmester de Thura, hedder det:

„I Kirken var [er] under Jorden op mod Alteret en smuk, hvælvet Begravelse, hvori 1) Anders Billes Riste, overtrukken med sort Kuslæder; 2) Fru Sophie Rosenfrankes, sal. Anders Billes, med 1603 anført som Fødsels- og 1667 som Dødsaar; 3) deres Søns, Erik Billes til Løgismose, født paa Damsbo 5. Oktober 1629, død paa Munsbjærg 25. Juli 1656; 4) Rigsmarskens anden Søns, Jacob Billes til Damsbo, født paa

Rugaard 1631, død i Kjøbenhavn 2. August 1652; 5) Erik Billes Riste, Søn af Erik Bille til Løgismose og Mætte Rosenfrank til Munsbjærg og født paa Højgaard 17. Septbr. 1656, død paa Løgismose 12. Januar 1660; 6) Anders Billes til Løgismose, Broder til foregaaende, født paa Skanderborg Slot 28. Januar 1655, død paa Løgismose 27. Marts 1694. — Der stod endnu i denne Begravelse 6 andre Rister, store og smaa; paa en af de store var Insriptionen borte, de andre havde ingen. Denne Begravelse er for nogle Aar siden stænkent af Løgismosegaards forrige Ejer, Fru Beate Bjelle, Hr. Anders Billes Enke, til Jomfrusklostret i Odense, at de Jomfruer, som der dø og ingen fæderne Begravelse her i Landet haver, deres Lig der nedsettes.“

Denne Beretning er i det hele paa-lidelig. Dog har Forfatteren fejlet i eet Punkt, thi det maa anses for uomtvisteligt, at Rigsmarsken Anders Billes Lig er ført til Odense og begravet der. Hvem der hviler i den Riste, der i Beretningen angives at være Marskens, kan ikke oplyses; maasse er det den yngste Søn, Hr. Henrik Bille (der døde nogle Maanedere efter Faderen), hvis Støv gemmes der.

Den Billeste Familiebegravelse var altsaa i en Gravhøveling under Koret mod Alteret, og der fik ogsaa de ommeldte 14 Damer fra Odense deres Begravelse blev tilnure: ved Kirkens Restauration 1856.

Et Par andre Damer af adelig Byrd bisattes ogsaa i Haarbhy Kirke og formodentlig i Biskernes Familiebegravelse. Det var Degnen i Haarbhy Adam Fred. Fugls Hustru, Cathrine Marsvin, og hendes Moder Hedevig Christine Agnete Marsvin, født v. Zepelin. Cathrine Marsvin var en Datter af Hr. Mogens Marsvin til Nørre Torup og Aalegaard, fødtes paa sidstnævnte Gaard 1708 og var Søster til Slægtens sidste Mand, Hr. Kolum Henrik Marsvin. Moderen boede, efter at være bleven Enke, hos sin Svigersøn og Datter i Haarbhy og døde hos dem 1737, Datteren afgik ved Døden 1744. Ad. Fred. Fugl var født i Afsens 1700, bekliftedes 1729 til Degn i Haarbhy, hvorfra han 1746 kaldedes til Sognepræst for Snoldesø Menighed paa Sjælland, i hvilket Embede han døde 1769.

I det nordre Sideskib fandtes Præsternes Begravelse, og under Taarnet paa Gulvet er Trampernes Gravkapel, der i det følgende vil blive nærmere omtalt.

Brigader og Oberst over det sjællandske National-Regiment til Fods, Grev Adam Frederik von Trampe, der senere fik General-løjtnants Titel og Rang, blev altsaa Ejer af Løgismose og Hlenstofte 1695. Han var født i Tenzerow i Pommern 1650, var baade paa sødrene og mødrene Side af gammel Adel, traadte 18 Aar gammel i dansk Militærtjeneste, var i Begyndelsen af den spanske Krig, i hvilken han deltog med Hæder, avanceret til Kap-

tejn og udnævntes Aaret før Krigens Slutning til Oberstløjtnant. 1683 ægtede han Admiral Cort Adellers Datter Sophie Amalie, der var født 1666. Han stod i stor Andest hos Kristian den Femte, der betroede ham sin Søn Christian Gylldenløves Opdragelse. Senere blev han efter Gylldenløves Død Anfører for det Hjelpekorps, der sendtes til Østrik, og kæmpede tappert mod Keiserens Fjender i Italien og Ungarn. Efter en kortvarig Engdom døde han i Presburg 1704; kort forud var han af Keiseren bleven udnævnt til højt Rigsgreve. Hans Lig blev ført til København og hensat i den Adelerste Familiebegravelse i Vor Frue Kirke, hvor ogsaa senere Riget af hans Enke fandt Plads.

Ved Kirkens Brand under Københavns Bombardement 1807 opbrændte det Adelerste Ligkapel med de deri værende Lig.

De Janer, der blev benyttet ved Grevens Bisættelse i Vor Frue Kirke, blev ført til Haarbhy Kirke og indfattede i Familiebegravelsen, hvor de i mange Aar hængte over de der hensatte Rister, der gemmer Støvet af Grevens trende ugifte Born. Der findes de dog ikke mere; formodentlig fjernes de, da Kirken 1856 blev restaureret.

Kort Tid efter, at Grev Trampe havde faaet Støde paa Løgismose og Hlenstofte, købte han af Erik Nielsen i København, tidligere Raadmand i Afsens og Ejer af Erholm, Hlenløse Sogns Ronge- og Kirketiende. Hartkornet paa Tienden, 118 Ldr., blev

fort efter nedsat til 108 Tdr., 54 Tdr. paa hver Part.

Generalløjtnant Adam Fred. von Trampe havde i sit Egteskab med Sophie Amalie de Adeler 6 Børn, en Søn, Conrad, og 5 Døtre. Døtrene var: Charlotte Amalie, gift med sin Fædres Søn, Generalmajor, Grev Philip Ditlev v. Trampe til Fjellebro, der var optagen i rigsgrevelig Stand 1736 og i den danske Adelsstand 1743, Anna Elisabeth, gift med Generalmajor v. Römer, Susanne Elisabeth, der ægtede Generalløjtnant Anton Günther de Ellbrecht (de tvende sidstnævnte Søstre boede nogle Aar som Enker i Proovstigaarden ved Assens og ligger tilligemed Anna Elisabeths Mand, Generalmajor v. Römer, begravet i Assens Kirke), Sophia Hedevig og Friderica Lovisa, der begge forblev ugifte.

Sophie Amalie de Adeler, Grevinde af Trampe, fik efter sin Mands Død Løgismose og Flenstoft, som hun beholdt, indtil hun 20. Juni 1734 afgik ved Døden.

Oberstløjtnant, Kammerjunker Conrad, Grev af Trampe, der var født 29. Marts 1694, kunde kun i 1 Aar skrive sig som Herre til Løgismose og Flenstoft. 1716 blev han Raptejn ved fynske geveorbene Regiment, ansattes 1720 i Fodgarden og tog 1726 sin Afsted af Hæren med Oberstløjtnants Karakter. Han døde 29. April 1735, 41 Aar gammel. Da han var ugift og inlet Testament havde efterladt sig, arveede hans 5 Søstre, der alle overlevede ham, Løgismose og Flenstoft. Men

de trede gifte Søstre blev Aaret efter enige om at overdrage deres Rettigheder til de tvende Gaarde med tilhørende Bøndergods og Tiende til de 2 ugifte Søstre mod at erholde en Udbetaling af i alt 45,000 Rdlr.

De tvende Søstre Sophia Hedevig og Friderica Lovisa blev altsaa 1736 Eneejere af Løgismose og Flenstoft med tilliggende Bøndergods og tilhørende Konge- og Rirtetiender. 28. Maj 1739 oprettede de et Testament, hvorefter den længstlevende skulde være den andens Universalarving.

Winteren 1709 havde været usædvanlig streng i Nord- og Mellem-europa, og Følgerne heraf blev ogsaa følelige for Landbruget her i Danmark. Halmbeholdningerne slap mange Steder for tidlig op, fordi Winteren begyndte tidlig og Foraaret kom sent, og Winterjæden frøs helt eller delvis bort. For Løgismose Gods udnævntes, ligesom for andre Godser, hvor Sæden havde taget Skade, Synsmænd, der skulde taksere Skaden og derefter give Indberetning om dens Omfang.

Efter at have foretaget Synet i Drejslette Sogn anfører Synsmændene i deres Indberetning om S t r u p: „Rugsæden er befunden ubi lige Tilstand som i omrørte Bjer i samme Sogn, at de ej kan faa uden deres Sæd igen.“ I R e l l e m o s e er Tilstanden endda bebrøveligere, saasom de ikke engang kan avle Fjerdeparten af Udsæden. Og noget lig-

nende er Tilfældet i de øvrige Byer, hvor Løgismose har Gods.

— — —

I mange Aar efter, at Krigens Ulykker var nogenlunde forvundne, var der kun faa Skatte-, Tiende- og Landgilderejtancer at inddrive paa de tvende Godser, hvilket, foruden andet, viser, at Herskabet har udvist Humanitet over for Fæsterne, og at disse har bestræbt sig for at opfylde deres Forpligtelser. Indfæstningsbeløbene og Landgildendelserne var ikke opskruede, og naar Fæsteren formedelst Sngdom eller af anden ham utilregnelig Aarsag ikke saa sig i Stand til at svare Herskabet, hvad han var pligtig at gøde, estergaves Afgifterne ham enten helt eller delvis, og det var sjældent, at en Fæster blev sat fra Gaarden.

Men 1725 fandt Grevinde Trampe sig foranlediget til at inddrive rejserende Afgifter hos en Del Gaardmænd i H a a r b y, der ikke alene havde vist Sløvhed med at gøde Stat og Landgilde — en enkelt af dem havde efter Aars Forløb ikke engang betalt sin Indfæstning — men ogsaa ladet deres Gaardes Bngninger forfalde og forringet deres Besætninger.

Den ringeste af Gaardene var H e n d r i k J ø r g e n s e n s, hvis Bngninger var i meget slet Tilstand, saa de ikke kunde repareres ringere end for 100 Rdlr.; af Besætning forefandtes kun 2 gamle Heste, der vurderedes til i alt 5 Rdlr., og en Ko, der ansattes til en Værdi af 4 Rdlr.

Brøstfælbigheden paa H a n s P e d e r s e n s Gaard ansloges til 90

Rdlr.; Besætningen bestod af „8 Væster, som var ifkun ringe af Værdi“, en gammel Ko vurderet til 10 Mark, 2 do. pr. Stk. til 3 Rdlr., 2 do. pr. Stk. til 4 Rdlr. 3 Mk., 5 Stkr. Ungkvæg a 8 Mk., 3 do. a 4 Mk., et ungt Svin til 2 Mk. Resterende Landgildepenge udgjorde 13 Rdlr., do. Landgildetorn 11 Ldr. Rug a 9 Mk., 4 Ldr. Bng a 1 Rdlr. — i alt var Gælden, anslaaet i Penge, ca. 122 Rdlr.

Besætningen i M a d s H a n s e n s Gaard var ret god, idet den bestod af 8 Væster, 2 gamle Køer, 4 yngre do., 5 Kvier, 5 Aaringskalve, 2 Faar og en So med 6 Grise. Men Reparationen af den brøstfælbige Gaard antoges at skulle koste 80 Rdlr., og Restancerne var store. Han havde ikke betalt sit Fæste, der udgjorde 40 Rdlr., salig Hans Olsen, hans Formand, stod til Restance med 10 Rdlr., endvidere var der 10 Ldr. Rug, 6 Ldr. Havre, som ikke var gødet, saa at hele Gælden løb op til 149 Rdlr.

Da de ikke formaaede at udrede Restancerne, og Herskabet ikke vedblivende vilde se gennem Fingre med dem, blev de Gaardmænd, der stod tilbage med deres Afgifter, i alt 12, indstævnedt til Baag Herreds Thing, hvor der blev affagt følgende Dom: „ . . . fordi de har ladet deres Gaarde forfalde og ej dem med forsvarligt Hævd og Bngninger vedligeholdt, saa og ikke i rette Tid betalt til Herskabet, hvis de burde, bør de at have deres iboende Gaardes Fæste efter Loven forbrudt.“

De beholdt dog vistnok deres Gaarde,

og Herflabet har sandsynligvis eftergivet dem de rejserende Afgifter, enten helt eller delvis, mod Løfte om at betale for Fremtiden i rette Tid, hvad de burde; i al Fald ses af Kirkebogen og Godsets Aarsregnskaber, at flere af disse Fæstere efter den Tid sad ved deres Gaarde.

Da det kun er Fæsterne i Haarby By, der 1725 staa tilbage med deres Afgifter, maa dette have en for Byen særlig Grund, og man fejler vist næppe ved at antage, at Drifældighed har været en Hovedsag til Haarby Fæstere ringe Naar. Foruden Kroens Nærhed kan der ansøres andet til Støtte for en saadan Antagelse. I ældre Tid, maatte Folk som befandt staa „aabenbar Skifte“, naar de ved Løsaagtighed, Drukkenskab eller paa anden Maade gav Forargelse. Naar man gennemgaar Haarby Sogns Kirkebøger fra denne og den nærmest paafølgende Tid, træffer man flere Eksempler paa, at Folk har maattet staa aabenbar Skifte i Haarby Kirke for deres „Drukkenskab og Fjnderi“, medens dette hører til de sjældne Tilfælde i Herredets andre Sogne.

Saaledes maatte en Kone i Haarby, Mar en Peder s d a t t e r B r y g e r s, udstaa denne Straf for „hendes særdeles excessive og forargelige Drukkenskab“. Hans Bøve r sammesteds maatte lide samme Straf, fordi han „halvdandet Aars Tid havde henlevet uden Guds Ords Hørelse og Sakramentets Brug“, og fordi han 3 Aar efter „atter var forfalden til sin lidelige Drukkenskab og tillige holdt

sig fra Sakramentet“. R a s m u s J e n s e n ibid. maatte ligeledes gøre offentlig Bød „for hans Drukkenskab, han Søndagen forud kom i Kirken med og gjorde Ufyr.“

En Lørdag Anno 1748 havde Sognepræsten*), da han var kommen af Skriftestolen, kaldt for sig P o u l H o l m i Haarby og hans Hustru A n n e P o u l s d a t t e r og i Overværelse af Degnen Jacob Schulz, Mads Hansen af Allerup og Peder Hansen af Haarby alvorlig foreholdt dem, hvorledes han tidligere havde formanet „særdeles Manden Poul Holm til at lade sit stemme Fjnderi og Drukkenskab fare og forekomme den Uenighed og Slagsmaal, der som Frugten af den forbandede Drukkenskab havde hersket mellem dem, og de dog, uagtet Præstens Formaninger, havde holdt ved deres forargelige Levned, Manden ved sit Fjnderi og Kvinden ved sin Uforligelighed med ham, hvorfor de havde fortjent at staa aabenbar Skifte, og Præsten desaaarsag holdt dem fra Herrens Bød.“ Men da de nu viste Fortrydelse over deres syndige og forargelige Levned og bad om at maatte forskaanes for den fortjente Kirkestraf og annammes til Herrens Bød, „Poul Holm og holdt sig ædruelig, og ingen Uenighed i nogen Tid havde været hørt mellem ham og hans

*) Den daværende Sognepræst for Haarby var H e r m a n F o h a n s e n B a t k e r. Han var en Apotheker fra Ribe, var født 1685 og blev 1728 udnævnt til Præst for Haarby Menighed, i hvilket Embede han bød 1763.

Kvinde, og de ogsaa lovede at føre herefter et ædrueligt og kærligt Liv, saa tilfagde Præsten dem endnu denne Gang at tage dem i Dag otte Dage an i Skriftestolen og derpaa til Sakramentet."

I den sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede findes i Haarby Kirkebøger kun et enkelt Eksempel paa, at der har været anvendt Kirketugt mod Drukkenbolte, og dette, i Forening med andre Vidnesbyrd, tyder paa, at Tilstanden i Haarby har i dette Tidsrum været tilfredsstillende baade i fædelig og i materiel Henseende.

En Sag, der i ældre Tid vakte megen Interesse og undertiden gav Anledning til Tvistigheder, ja endog til Slagsmaal i Kirkerne, var Inddelingen af Stolestaderne i Kirken.

Som Hovedregel gjaldt det, at de øverste Stolestader blev tildelt det største Hartkorn, saa at altsaa de største Gaardmænd og deres Koner stod øverst, derefter fulgte de mindre Gaardmænd, dernæst Husmænd, hvis Huse havde Jordtilliggende, og endelig de jordløse Husmænd, Indjyderne og Tjenestefolkene. I Aarenes Løb skete der Forandringer i Hartkornet, og dette medførte, at man maatte gaa til en anden Inddeling af eller „omtolke“ Stolestaderne. Dog skred man nødig til en saadan Foranstaltning, før den viste sig at være paatrængende nødvendig, thi gammel Hævd og Skik og Brug havde i hin Tid en stor Magt, og man vidste, at den, der i mange Aar „havde staaet paa“ et Stolestade, meget nødig vilde

rykke længere ned i Kirken eller opgive sit „Gangstade“ (Pladsen nærmest Gangen) og nøjes med et af de nederste Sæder i en Stol.

Det var Kirkens Patron, der lod affatte Forslag til en saadan „Omtolning“, og 1737 forfattede Fogden paa Løgismose, Monsieur R a s h, paa sit Herstabs Vegne et Forslag til en ændret Inddeling af Stolestaderne i Haarby Kirke, hvorefter selvfølgelig de største Hartkornbrugere skulde „nyde“ de øverste Stole, og efter Hartkornets Størrelse skulde Inddelingen forfølges nedad. Men med Hensyn til Brugen indenfor samme Stolestade fastsattes det i nævnte Forslag, at den ældste Fæstet (d. e.: den, der havde haft sin Gaard længst i Fæste) skulde, uanset Hartkornets Størrelse, have „Gangstadel“, efter ham fulgte den næstældste Fæstet, og saaledes fremdeles, indtil man var naaet den „ngte Fæstet i samme Stol, der maatte nøjes med den „nederste“ Plads, Pladsen nærmest Væggen. Var en Gaardmand ikke mødt i Kirken, havde hans Søn eller Tjenestekarl Ret til at gaa ind og sætte sig i hans Stol, men maatte nøjes med den nederste Plads og altsaa staa neden for samtlige Gaardmænd i samme Stolestade.

For Kvinderne blev der truffet en anden Ordning end for Mændene; for deres Bedkommende var Egteskabsalderen det afgørende, og den Kone, der havde været længst i Egteskab af dem, der stod paa samme Stolestade, havde Forrangen og altsaa Ret til Gang-

staden. Men naar en Kone var fraværende, gjaldt den samme Regel for Døtrene og Tjenestepigerne som for Sønerne og Tjenestekarlene.

Samtlige bosiddende Mænd i Sognet var tilfagte til at møde i Kirken for at erklære sig om Forslaget. De fleste havde intet at erindre mod dette, som de i det hele fandt retfærdigt og billigt, men der fremkom dog enkelte Protester. Niels Pilegaard i Haarby begærede, at han og hans Hustru, saa vel som og hans Folk, maatte nyde deres gamle Stolestade. Mads Sørensen var fornøjet, naar hans Karl maatte nyde et Stolestade lidt mede i Kirken. Lars Jacobsen var ikke tilfreds med, at der anvistes ham Stolestade paa Pulpituret, men „formodede“ at maatte nyde det samme Stolestade, som hans Formand havde staaet paa.

Da Sagen saaledes ikke kunde ordnes i Mindelighed, maatte man ty til Rettens Afgørelse. Til det Thingmøde, hvor man ventede at saa Spørgsmaalet løst, indkaldtes Menigmand i Haarby Sogn, samt de Herstaber, der havde Gæstere i Sognet. Gods-ejerne mødte dog ikke selv, men sendte deres Fogder: Løgismoje var repræsenteret ved Monsieur R a s c h, Brahesborg ved Monj. B u s s i, Frederiksgave ved Monj. L æ s s ø e og Gjelstov ved Monj. M a r c u s s e n. Der veksledes Spydigheder og knubbede Ord mellem Fogderne, og enhver af dem holdt paa sit Herstabs Bønders formentlige Ret, Bønderne hørte derimod til i Tavshed og lod Fogderne være ene om at forfægte

deres Rettigheder. Heller ikke her kunde der opnaas Enighed, hvorfor Sagen udsattes til et senere Thingsmøde.

Man kunde dog ej heller ved dette blive enige, og Dommeren Svend G i e n d y m e r (Herredsfoged for Baag og Bends Herreder fra 1730 til 1738) gjorde saa Ende paa Striden ved følgende Dom:

„... ifølge af hvilke Omstændigheder alle, jeg ikke det indstævnte Thingsvidne tilligemed deri indeholdte og fast af alle Sognemændene vedtagne Stole-Reglement kan frafalde, men hermed samme udi sine Formalia ved Magt finder, saa længe det beholder Lovens Pag. 394 Art. 48 til Fundament. Skulde nogen formene sig herimod billig Anse at have, bliver samme dem ved lovlig Dmgang reserveret.“

Den Afgang til en anden Ordning, som Herredsfogden stillede i Udsigt i Dommens Slutningsord, blev dog ikke benyttet, men de nøjedes alle med den Afgørelse, Sagen havde faaet ved Dommen.

5. Marts 1737 meddeles der Komtesjerne T r a m p e Bevilling til at oprette en Kro eller et Værtshus i Strandby for at fornyne de rejsende saavel som andre „med behørende Logement samt Spijs- og Drillevarer til Nødtørftighed og for en billig Betaling samme Steds betjene.“ Da Byen ligger 2 Mile fra nærmeste Købstad, tillades det de fremtidige Bevillingshavere at brygge Øl og brænde Brændevin imod deraf i Konsumtion at svare til Amtstuen 8

Rdtr. aarlig. Førrigt paalægges det Kromanden at holde Kroen i forsvaerlig Stand og at overholde de tidligere udgangne Forordninger om Krohold, „saa at den ikke vorder misbrugt til Jølteri og Tidspilbe for Bønderne eller andre.“

Der blev samme Aar givet Bevilgning til at oprette en Kro i Tylle (skreves tidligere Tylleb), og da det kunde bestyngtes, at 3 Kroer i samme Egn (der var foruden de nyoprettede den gamle Kro i Haarby, der havde bestaaet i mange Aar) kunde give Anledning til Uordener og Misbrug, udgik der samme Aar (1737) et Cirkulære, der bl. a. indskræper den stedlige Vorighed at vaage over, at Bøtere ikke opholdt sig i Kroerne. Kroen i Strandby er for længst nedlagt; hvor længe den bestod, vides ikke, men den eksisterede i alt Fald i Begyndelsen af forrige Aarhundrede.

Dei kan for øvrigt anføres som en Mærkelighed, at Strandby i mange Aar hørte til Salling Herred og Nnborg Amt, medens de øvrige Byer i Haarby Sogn hørte under Afsjens Amt. 1737 var Strandby dog henlagt til hidstnævnte Amt og Baag Herred.

1741 nedbrændte *F r e d e r i k s g a v e* Slotsbygning. Der fortælles, at Komtesjerne *T r a m p e* tilbød den daværende Ejer af Frederiksgave, *M a j o r v. D e w i h*, Bolig med Familie paa Løgismose indtil videre, og at de skal have faaet det Svar, at han endnu ikke behøvede at ligge til Huse hos andre.

Komtesse *F r e d e r i c a L o u i s e v.*

T r a m p e, der var født 12. Oktober 1698, døde 31. Maj 1743, og i Følge det mellem Søstrene oprettede Testament blev altsaa *S o p h i a H e d e v i g v. T r a m p e* Eneejer af Løgismose og Flenstoftø.

R v æ g s y g e n, der første Gang viste sig her i Landet 1745 og med Afbrudelser fortsatte sit Ødelæggelsesværk i flere Aar — sidste Gang viste den sig i Baag Herred 1773 — hærgede ogsaa Løgismose og Flenstoftø Godser; men der foreligger kun spredte og ufuldstændige Oplysninger om den Skade, den anrettede her.

F l e n s t o f t e var i ældre Tid kun en Bondegaard, og efter at den 1648 var bleven ophøjet til Hovedgaard, beholdtes det gamle Stuehus, som dog ved Tilbygning blev mere rummeligt, end Stuehuset ved en almindelig Bondegaard plejede at være. En Bestyrer boede paa Gaarden, der ogsaa undertiden afgav Bolig for Ridesfogden paa Løgismose; det vides saaledes, at Gert Pohl boede der i Tiden fra 1668 til henimod 1686. En Kaptejn *L ü h o w* boede 1709 paa Flenstoftø. Stuehuset var imidlertid blevet gammelt og brøstfældigt, og Komtesse *S o p h i a T r a m p e* lod derfor 1746 opføre den rummelige og velindrettede Hovedbygning til Flenstoftø, som endnu staar der i nogenlunde usforandret Skikkelse.

1754 Kjøttede en Søsterdatter af Komtessen, *S o p h i a A m a l i a S c h l e i c h e r*, født v. *T r a m p e* derind. Hun var en Datter af den tidligere nævnte Generalmajor *Philip Ditlev v. T r a m p e* og hans Hustru *Charlotte Amalie v.*

Trampe og havde ført en temmelig omtumlet Tilværelſe. Nogle Aar før hun kom til at bo paa Hlenſtofte, var hun løbet bort med en Perſon ved Navn Schleicher, med hvem hun var rejſt til Tjſkland, hvor de blev viede. Efter ſaa Aars Egteſkab døde Manden, og Enken, der nu med Børnene nedſank i dyb Armod, vendte tilbage til Danmark og tnyede til Tanten paa Løgimoſe, der ogſaa tog ſig af hende og indrømmede hende Ophold paa Hlenſtofte, hvor hun, hvis hun forblev ugift, maatte bo, „ſaa længe hun det for godt befinder“, uden at betale noget derfor, og ligeledes nyde aarlig uden Betaling en Roes Græsning, 2 Læs Hø, 2 Læs Halm og 60 Læs god Løv; desuden ſkulde hun, ligesom hver af hendes Søſtre, have udbetalt 1000 Rdlr. efter Tantens Død.

Romtesen maa dog have næret nogen Miſtro til hende, hvad der vel paa Grund af hendes tidligere leiſjindige Levede og Tantens Kendſkab til hendes Karakter kunde være berettiget, thi i en Rodicil til ſit Teſtament tilføjer hun det Vilkaar for hendes fremtidige Ophold paa Hlenſtofte, at hun foruden at forblive ugift „ikke indtager nogen, hverken for Penge eller gode Ord, efterdi jeg ingenlunde vil have nogen Indførelſe paa Hlenſtofte.“

Her boede nu Sophia Amalie Schleicher en Del Aar; men af en eller anden os ubekendt Grund maa hun have paadraget ſig Tantens Miſſhag, thi 1771 jages hun fra Hlenſtofte og udelukkes fra al Arv efter hende.

Det hedder herom i et „Anhang“ til Teſtamentet, forfattet 20. Juni ſidſtnævnte Aar: „Min Søſterdatter Sophia Amalie ſalig Schleicher og hendes Descendenter ſkal ikke noget arve efter mig, det være, hvad nævnes kan, og maa det aldrig blive dem tilladt at opholde ſig paa Hlenſtofte eller nyde nogen Afgift af Hlenſtofte, hverken Løv eller en Ro paa Græs og Foder.“

Hvor hun derefter tog hen, og hvor hun døde, kan ikke oplyſes; en ældre Pige, Sophie Karoline Schleicher, der i ſin ſidſte Levetid opholdt ſig hos Skolelærer Wihr i Hlenſe, hvor hun døde noget hen i forrige Aarhundrede, ſkal have været hendes Datter.

Med Løgimoſes og Hlenſtoftes Tilliggende af Bøndergods foregik der i Tidsrummet fra Rigsmaſt Anders Willes Død 1657 og indtil de tvende Godſers Salg 1800 ingen ſyn-derlig Forandring, og det de tvende Hovedgaarde paahvilende Hartkorn blev i nævnte Tidsrum hverken forøget eller formindſket, bortſet fra den Forandring, der ſkyldes Indførelſen af en ny Matrikel.

Løgimoſes Hovedgaardſtaft for Ager og Eng udgjorde efter Matrikelen af 1664 80 Tdr. Hartkorn, og Skoven var ſtyldſat for 300 Svins Olden. Efter den Matrikel, der traadte i Kraft 1688, blev Løgimoſes Ager og Engs Hartkorn anſat til 66 Tdr. 5 Skpr., og Skoven til 3 Tdr., alſaa i alt til 69 Tdr. 5 Skpr.

Hlenſtoftes Ager og Eng var efter den gamle Matrikel (af 1664) ſtyld-

jat til 30 Tdr., og Skoven anslaaet til 100 Svins Dden; men efter Indførelsen af den ny Matrikel (af 1688) blev Ager- og Engs-Hartkorn 18 Tdr. 2 Skpr., og Skovhuden 1 Td. 3 Skpr., eller tilsammen 19 Tdr. 5 Skpr.

Til Løgismoje hørte, som allerede anført, Haarby og Flemløse Sognes Rønge- og Kirketiender. Paa Haarby Sogns Røngetiende hvilede der 17 Tdr. 2 Skpr. Hartkorn, og paa Kirketienden 25 Tdr., saa at Hartkornet for begge Tiender udgjorde 42 Tdr. 2 Skpr. Flemløse Sogns Røngetiende havde 54 Tdr. Hartkorn, og Kirketienden ligeledes 54 Tdr., saa at Hartkornet paa begge Parter udgjorde 108 Tdr.

Fuldstændige Oplysninger om Bøndergodsjets Forøgelse, saavel som om Indfæstninger og Landgildendelser kan ikke gives, da Løgismoje Godsarkiv for Tiden før 1697 og efter 1771 ikke er opbevaret, og det, der forefindes for det mellemliggende Tidsrum (1697—1771) er temmelig mangelfuldt og har ikke faa Huller. De fleste Aarsregnskaber mangler, og der findes ingen Optegnelser om Indfæstningernes Beløb for hver enkelt Fæstet, men kun deres samlede Sum for enkelte Aar, og kun spredte Oplysninger om Landgilder, Høveripenge og andre Ydelser.

Men nogle Oplysninger kan dog uddrages af det forhaandenværende Materiale.

Aar 1700 tilkøbte Generalløjtnant v. Trampe „af salig Margrethe Bøndesens Arvinger en Gaard i Carls-

lund (Kaslund) og 1 i Thurup“, og 1703 „tilforhandlede“ han sig, ligeledes ved Auktion, nogle Boelsteder i Snave og Carlslund og nogle Huse i Holte, tilhørende Ravnholts og Billesbøllens Gods. Herved forøgedes det til Løgismoje hørende Bøndergodsjets Hartkorn med noget over 20 Tdr. og udgjorde derefter 550 Tdr. Efter den Tid og indtil 1762 maa der have været tilkøbt ca. 20 Tdr. Hartkorn, thi nævnte Aar udgjorde Bøndergodsjets Hartkorn ca. 570 Tdr., der var fordelt i følgende Sogne:

Haarby Sogn (51 Gaarde og 11 Huse) ca. 351 Tdr. Hartkorn.

Flemløse Sogn (7 Gaarde) ca. 54 Tdr. Hartkorn.

Dreslette Sogn (21 Gaarde og 5 Huse) ca. 137 Tdr. Hartkorn.

Røng Sogn (2 Huse) ca. 1 Td. Hartkorn.

Turup Sogn (1 Gaard) ca. 6 Tdr. Hartkorn.

Varløse Sogn (1 Gaard og 1 Boelsted) ca. 3 Tdr. Hartkorn.

Vester-Hælinge Sogn (1 Gaard) ca. 5 Tdr. Hartkorn.

Haasrup Sogn (3 Gaarde og 1 Hus) ca. 13 Tdr. Hartkorn.

Vantinge Sogn (1 Boelsted) ca. 1 Td. Hartkorn.

„Gadehusene“ (de jordløse Huse) er her ikke medregnede, her er kun anført Antallet af de Huse, der havde Jordtilliggende.

Af disse 87 Gaarde og Boelsteder forrettedes Høveri af de 50 til Løgismoje, og af 6 a 8, for det meste større Gaarde, til Flenstofte.

Fæsterne af ca. 30 Gaarde var fritagne, enten fordi disse laa for langt fra Hovedgaarden — dette var Tilfældet med Gaardene i Barlose Sogn, Thurup, Vester-Hæfinge, Haastrup, Bantinge, Flemløse, Høed og Alkerup — eller af andre Grunde; saaledes var Fæsterne i de mindre Gaarde i Brynbegaard og Snave fritagne, formodentlig fordi der var tilstrækkelig Arbejdskraft foruden dem til at udføre Hoveriet paa Gjenstofte. De Fæstere, der slap for at forrette Hovning, maatte som Vederlag herfor udrede Hovningspenge, der i Reglen var sat til noget under 1 Rdlr. af hver Td. Hartkorn. De jordbesiddende Husmænd, der boede i Nærheden af Hovedgaarden, forrettede, i al Fald fra Aarene omkring 1740, „Agedage“ (d. v. s. Arbejde 1 Dag om Ugen) til „Gaarden“, hvilket Arbejde sædvanlig udførtes i Hovedgaardens Have. De andre jordbesiddende Husmænd afgjorde deres Afgifter til Heriskabet med Penge eller Naturalier eller begge Dele. De jordløse Husmænd ndede en fra først af ubetydelig Pengeafgift, der senere forhøjedes.

Landgildet i de nævnte herse er var af meget forskellig Art og bestod, foruden i Penge, i Rug, Bng, Havre, Smør, Lam, Gæs, Høns, Æg og Ufsegarn; af Sarup Mølle svarede aarlig 15 Tdr. Rugmel, og en „Arudtmager“ Peder Mortensen, der boede i et Hus i Strandby, ndede aarlig 8 Pbd. Arudt. Enkelte Fæstere af større Gaarde maatte holde en Foderokse eller Fodernød (Kvie) paa Stald eller nde en Bolgalt til Heriskabet.

De Penge, der ndedes i Landgilde, og som i ældre Tid gik under forskellige Navne: Erritspenge, Gæsteripenge, Huspenge, Landgildepenge, udgjorde i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede forsvindende smaa Beløb; senere forhøjedes de en Del, men naaede dog aldrig op til større Summer. Derimod var Naturalgildet i al Fald indtil 1771. En Gaard paa 11½ Tønde Hartkorn svarede 1704: 3 Tdr. Rug, 3 Tdr. Bng, 5 Tdr. Havre, 1 Fjerding Smør, 1 Mark i Erritspenge, 1 Foderokse og 1 Bolgalt; 1771 svarede der af samme Gaard: 2½ Td. Rug, 6 Tdr. Bng, 5 Tdr. Havre, 1 Fjerding Smør og 6 Rdlr. 24 Sk. i Penge. — Af en Gaard paa 9½ Td. Hartkorn ndedes 1704: 3 Tdr. Rug, 3 Tdr. Bng, 1 Td. 4 Skpr. Havre, 1 Mark i Erritspenge, 1 Ditting Smør, 1 Lam, 2 Gæs, 4 Høns, 1 Snes Æg, 1 Foderokse — og 1771: 2½ Td. Rug, 3 Tdr. Bng, 2½ Td. Havre, 1 Ditting Smør, 1 Lam, 2 Gæs, 4 Høns, 1 Snes Æg og 2 Rdlr. 24 Sk. i Landgildepenge.

Det vilde have været interessant at kunne sammenligne Indførsningerne i forskellige Tidsrum, da de kunde have afgivet en nogenlunde paalidelig Maalestof ved Bedømmelsen af Fæsternes Velstand i de forskellige Tider. Men som allerede er anført, er man afflaaret fra at anstille en saadan Sammenligning, da Indførsningernes Beløb for den enkelte Fæster ikke findes opført i de saa Aarsregnskaber, der forefindes i Gods-

arkivet, men kun deres sammentalte Sum. Kun kan det siges i al Almindelighed, at mange Aar efter Svenskekrigen 1657—60 formaaede Bønderne i Reglen ikke at give noget Fæste af deres Gaarde, at de fleste Bønder imod Slutningen af det 17. Aarhundrede endnu sad ømt ved det og derfor kun var i Stand til at yde et ringe Fæste, og at det først var i det 18. Aarhundrede, at Ejeren af Løgismose efterhaanden fik en større Indtægt i Form af Indfæstning af sit Fæstegods.

Ret betegnende for Fæsteforholdene i Slutningen af det 17. Aarhundrede er følgende Sag, der er uddraget af hin Tids Retsakter:

1692 døde Anders Hansen i Strærup, der var Fæster under Løgismose og i det foregaaende er nævnt som Vidne i Sagen mod Karlen Niels Poulsen. Aaret efter, at Gaarden saaledes var bleven fæstledig, gif en Karl ved Navn Hans Pedersen, der tjente Morten Mortensen i Møllerup, ned til Løgismose og tilbød at give 16 Rdlr. i Stedemaal (Indfæstning), „naar han maatte nyde samme Gaard efter den ny Matrikel baade i Stat og Landgilde, saa vel og, hvis der foresandtes i Gaarden, og derimod vilde han øgte Kvinden, som var i Gaarden, fornævnte Anders Hansens Efterlevreste.“

Han maa imidlertid have fortrudt sit Tilbud, thi han indfandt sig ikke paa Løgismose for at faa sit Fæstebrev. Han blev da indstævnet til at møde i Baag Herreds Thing, og

et Par Mænd, der vistnok havde været til Stede, da han gjorde sit Tilbud, indkaldtes som Vidner.

Men Hans Pedersen stod frem paa Thinget, og „godvilligen selv uden noget Vidnes Førelse tilstod og rundt ud bekendte og ikke fragil,“ at han havde været paa Løgismose og begæret ommeldte Gaard paa de anførte Billaar, „hvilket han g endnu erhbød og tilforpligtede sig til for Retten her i Dag inden Tinge under samme Conditioner i alle Ord og Punkter at ville holde og efterkomme, dersom den gode Mand og Husbonde hannem samme Gaard under samme Billaar vil lade bekomme.“

Karlen har rimeligvis efter denne Erklæring faaet Gaarden i Fæste og Enken til Ægte, men Thingbogen giver dog ingen Bested herom.

For **H a a r b y K i r k e s** Forstørelse og Forbedring viste Komtesse Sophia v. Trampe megen Omhu. 1751 lod hun foretage en Restauration af Kirken; den sydlige, halve Del af Taarnet, der var brøstfældig, blev nedreven og derefter opført af nyt, og den forfaldne Kirkegaardsmur blev istandsat. Aaret efter stænkede hun Kirken en ny Alterbug af rødt Fløjel, besat med øgte Guldborter, og en kostbar Messeshagel. 1772 lod hun atter foretage Arbejder ved Kirken, hvilke maaske kun bestod i en større Reparation; herom vidner Aarstallet 1772, der staar paa Taarnet.

F l e m l ø s e K i r k e, der dog ejede større Indtægter end Haarbys Kirke, blev derimod stiftmødelig behandlet af Komtesen, som ikke vides

at have anvendt nogen Bekostning paa den, enten til dens Rytte eller dens Brnd. 1724 blev der stænket den en Klokke, og der tilføjes i Beretningen herom, at den var en Gave af Komtesse Trampe, men da ingen af Komtesserne ejede Løgismose nævnte Aar, stammer Gaven sandsynligvis fra deres Moder, Grevinde Sophie Amalie v. Trampe, der paa den Tid ejede Gaarden og Kirken.

I den foran omtalte Indberetning af 1755 fra Sognepræsten Herman Bøtker meddeles der følgende Oplysninger om Løgismose:

„Gaarden er i god Bygningsstand. Ladegaarden bestaar af tre Huse, Bindingsværk, liggende i tre Fløje lige for Borgegaarden; igennem den mellemste er Indførselen af Gynen, som begynder straks ved Byen Nellemose og er besat med Stengærder paa hver Side. Hollænderhuset [Mejeriet] paa den venstre Haand. Ladegaarden er afsondret fra Borgegaarden med en Bro og dnbeflydende Grave rundt omkring Borgegaarden, der bestaar af tre Fløje Grundmur, to Etager.

Igennem den første, hvor Indgangen og Korfelen er under hvælvet Port, er paa den højre Haand et lidet Kapel eller Kirke med fem Stole paa hver Side, grønt anstrøget, og paa Dørene af de tre paa hver Side Billedhuggerarbejde af Moses og Aaron og de fire Evangelister, hvidt anstrøget og forgyldt. Et Alter af Eg og smukt Billedhuggerarbejde. Ige saa rigelig forgyldt og med smukke choiserede Farver jiret. Prædikestolen

og Funten ligesaa. Ovenover Kirketaken er et lidet Pulpitur, hvorpaa staar et lidet Positiv af otte Stemmer. Oven over Kirkedøren er, saa vid som Kirken er, en lang, meget smuk anstrøgen Stol med Glasvinduer for, hvorpaa Herkabet haver deres Redgang oven fra. Til denne liden Kirke er en liden Kalk og Diff; Diffen er af Krystallglas indlagt i Sølv forgyldt, og Kalken til fem a seks Personer af sølvforgyldt Fikigran-Arbejde, ansat med røde og grønne Stene; dertil hører en liden massiv Sølv forgyldt Kande til en Bægl og en liden Brødbæste af Sølv. Aarstallet paa Diff, Kalk og Kande er 1641 med de Willers og Rosenfrankers Naaben.

Rundt omkring Borgegaarden er anlagte Blomstervarterer, og paa hver Side op ved hver Side af Broen til Indgangen i Borgegaarden har i den salig Generalløjtnant og Greve Trampes Tid været Fontæner.

Blomstervarterehaven er affkilt med en lang Bro over Gravene, hvorover man gaar ind i Urtehaugen, der er besat med rare Frugttræer i adskillige ægerade Linjer med smaa Hækker af Berberisfen og Ligustrum imellem Træerne. Den vestre Del af Frugthaugen har en smuk Plantage af høje lange Alleeer af Bøg. Et ottekantet Lysthus rundt om med Vinduer og to Glasdøre mod hinanden, bedækket med et rundt grønt anstrøget Tag og en stærkt forgyldt Druer ovenpaa. Omkring Lysthuset er Graver med to smaa Broer, og der udenfor er adskillige trianguloriske Afdelinger af Hes-

sel og Bøg, hvori Gartneren har om Sommeren sarte Træer af Figen og flige opelskte Boder til unge Træer og planter Savoi- og Blumkaal og flige Rokkenurter og Gevækster. I Blomsterboarteret er et smukt Orangerihus, fuldt med Pommeranzer og andre rare Gevækster. Væggen eller Muren af Husene er mod Sønder og Vester beklædt med Fersken- og Abrikoser-Stauder. Bag ommeldte Kapel er en stor og høj Stue, som gaar ud til Blomsterboartererne, hvori Orangeriet flytter ind om Vinteren. Det østre og søndre Hus er sammenføjet med et spiret Taarn, hvori er et Slagur med Viser og en liden Klokke, hvormed ringes til Kirken. Paa det mellemste Husets Sal har man fra Binduerne en smuk Prospect over den søndre og vestre Del af Blomsterhaven ind i Frugt- og Urtehaugen ud til en Kornvang, bag hvilken ligger Stoven, og formedelst en Igennehugning har man Stranden i Djnene.

In Summa: Gaarden er smuk og ligger plaisant."

1765 afbrændte Sarup Mølle, hvorved Mølleren Søren Hansen, der havde den i Fæste af Løgismose, „med Husfru og tre smaa Børn geraadede i hderste Armod og Fattigdom“. Den var opført to Aar i Forvejen, og Komtesse Trampe lod den genopføre efter Branden.

— — —

I en Beretning om Haarby Sogn fra 1776, der er optaget i „Dense Adresse Contours Efterretninger“ (den

senere „Fyens Stiftstidende“) og vistnok indsendt dertil fra Allerup Præstegaard, faar L o g i s m o s e følgende Dmtale:

„Løgismose er en smuk Herregaard, meget godt vedligeholdt, ligger i det hderste af Stoven og har Udsigt til Stranden, bygget af Grundmur 2 Etager høj, 3 Længer med Grave omkring, hvorover man gaar paa en af hugne Kampsten opført Bro til Borgegaarden. Imellem Borge- og Ladegaarden har Komtesen ladet opføre et Stakitværk. — — — Paa Gaarden er en liden, smuk Kirke med et Positiv, en smuk Prædikestol, en Altartavle, hvorpaa ses Nadveren i meget fint Billedhuggerarbejde; der er og en Njsekrone, en smuk Junt [Døbefont], et nyt Pulpitur tværs over Kirken, hvortil man gaar ind fra Bærelserne. Kirken har smukke, luffede Stole, prægtige Alterklæder, 4 store Sølvnjsestager af fint Arbejde, forgyldt Ralk og Disk. Denne Kirke er og for nylig repareret af Komtesen. — Over Indgangen til Bærelserne paa Gaarden staar de Adlers Waaben. Gaarden har et smukt Taarn med Spir, tækket med Egespaaner. I Taarnet er et Uhr, der viser og slaar; der er og en ston Klokke, hvormed ringes til Kirke. Udi Aaret 1769 lod højbeneldte Komtesse det gamle Spir formedelst dets Brostfældighed nedrive og et nyt opføre. Udi det gamle Spirs Anap blev fundet adskillige Sager af Penge og Haandskrifter, der igen, formeret med flere Penge og Skrifter til Minde om Tiden blev lagt i den ny Anap.

Blandt andet blev og følgende Vers indlagt:

„Har tusind og syv hundrede og ni og
 tresindstue
 ubi November Maaned kom den gamle
 Spir til Ube.
 Men spørger du: hvo rejste den for-
 faldne gamle Spir,
 den knejser over Øgetop og giver Gaar-
 den Bir?
 da har Sophia Hebevig, Grevinde af de
 Tramper,
 oprejst og pyntet denne Spir, dog ej
 med Fyde-Vamper,
 men med en varig Eggespaan den staar
 som Mur og Mast,
 som Greber og Grevinder af de Tram-
 per staar den fast.
 Jeg skal, mens jeg ubi min Knop bær
 Navnet af de Tramper,
 ilaa her og vise Vindene, hvor mægtig
 de mig stamper,
 og ud af mit grundmuret Bryst frem-
 vise Tidens Gang;
 den Tid, jeg bær Komtesens Navn, den
 Tid er ej for lang.
 Saa staa da her i mange Aar og mød
 Skottoppen bramme
 med Jobs egne Grene paa! Gid Stabe
 dig ej ramme
 af Tid, af Vinde, Vand, Artig! Mig
 lærer Tiden vist.
 Saa rejls mig da for hendes Skuld,
 som mig oprejste sidst!
 O Gud! se af din Bollig ned til vor
 Komteses Bollig,
 at hun i mange gylbne Aar maa leve
 vel og rolig!
 At bygge paa Guds Hus og Guds gør,
 at hun sildig naar
 den Bygning uden Hænder gjort i Ewig-
 hedens Aar.“

Af Nicolai Gormsen Biering,
 Smed i Strandby.

Rundt omkring Borgegaarden fra Gravene til Bygningen er anlagt en smuk Lysthave. Fra Forstuen gaar og kører man over en Bro gennem Lysthaven ud i den store og skønne Frugt- og Røkkenhave, hvor Komtesen har ladet opbygge et stort, elegant Lysthus, omgivet af Vand og med tvende Broer over. Udenfor Gaarden er skønne Fiske damme, Skove, Marker og Enge.“

Straks efter Søsterens Død lod Komtesse Sophia v. Trampe indrette den Trampeste Familiebegravelse i Haarby Kirkes Taarn, hvilken blev adkøbt fra Skibet ved et smukt, smedet, forgyldt Jerngitter, der var forfærdiget af Hans Klopmeister, Klejnsmed i Odense. Ved Komtesse Frederica Lovisa v. Trampes dødelige Afgang i Maj 1743 blev den efterlevende Søster mindet om de jordiske Ting's Ubestandighed og Fortrænelighed og om at bestille sit Hus, og i December samme Aar lod hun oprette sit Testament, der blandt andet indeholder flere detaillerede og hist og her ret kuriose Bestemmelser om den fremtidige Vedligeholdelse af Begravelsen og de deri hensatte Ligkister. I et andet Affnit af Testamentet betænkte hun flere af sine Slægtninge, samt de Personer, der havde tjent hende i flere Aar med Trofasthed, og dem, hvem hun i Testamentet havde udpeget til at nyde Bisland ved Fuldbyrdefsen af hendes sidste Billie, med Gaaver og Arv.

Der skulde til evig Tid være og forblive en egen og separeret Begrav-

velse for de tvende Lig, som alle-rede var henfattede (hendes Broders og Søsters) og for hendes eget Lig, „som i sin Tid ligesledes derudi skal ind- og hensesættes, saa at til ingen Tid enten flere eller andre Lig derudi maa indtages eller indsættes paa lang eller kort Tid end forbemeldte 3 Lig, under hvad Navn eller Præ-tekst det end være kunde, men samme trende Lig derudi alene at forblive i deres Orden usforlykt og usforkrænket i alle Maader, ligesom denne Begravelse aldrig maa enten forandres eller til nogen anden Brug forvendes, end mindre fra Løgismose Gaard afhæ-ndes, bortselges eller bortgives un-der nogen Slags Titul, som kunde paafindes.“

Og for at denne hendes sidste Vilje bestandig og uforanderlig kunde ef-terleves uden nogen Beføstning for dem, der skulde drage Omforg for, at samme Begravelse med sit Jern-værk og dets Forgyldning m. v. al-tid kunde være i fuldkommen Stand, laegrede hun en Kapital paa 400 Rdlr., som til evig Tid skulde være og forblive en første Prioritets Hæf-telse paa Løgismose Gaard og Gods. Endvidere paalagdes det Præsten for Haarby Menighed at forevise Begrav-elsen saavel for Provsten som for Bisshoppen ved enhver Bisitats og forsynne sig fra disse med Attest for, at den var befunden i tilbørlig Stand. Skulde „mod al Formodning“ Løgis-moses Ejere ikke efterkomme deres Forpligtelser, skal enhver i Haarby Sogn, „den ringeste med den bedste“, være berettiget, ja endog forpligtet

til at paatale saadant, og hvis det viser sig, at de paatalte Mangler er til Stede, faar Afageren et Aars Rente af de 400 Rdlr. og fritages des-uden, hvis han er en af Godsets Kæstere, for sin sædvanlige Afgift og Hovning til Løgismose.

Disse Bestemmelser skulde ikke alene forkendes paa Tjenbo Landsting og ved Baag og Vends Herredets Thing, men ogsaa, for at de bedre kunde komme til den menige Mands Kundskab, bekendtgøres „tydelig og tydelig“ ved Kirke- og Sognestævne i Haarby Sogn.

Endvidere tilkendegav Komtesen i Testamentet sin Beslutning, at der skulde forærbiges trende Ristler „af dunkelblaat norst Marmor, en for afgangne min Broder, salig Grev Conrad von Trampe, en for afgangne min salig Søster, Grevinde Friederica Lovise von Trampe, og en for mig selv, med enhvers Navne og vores Vaabne udhugne“, og det skal paalægges Stenhuggerne at tage „et akkurat Maal af Ristterne, at de nyeste ikke bliver for smaa eller kortere og snævrere end de andre, og Arbejdet [saaledes være] forgæves.“

I sit Testament glemte Komtesse Trampe ikke sit Tjende, men betænkte dem ret rigelig med Legater, større eller mindre efter enhvers Stand, Stilling og Tjenestetids Varighed. Else Wind, en adelig Selskabsdame, faar 600 Rdlr., Kammerpigen Eli-sabeth Berg tilstaaes der 300 Rdlr. og hendes Gangklæder, og Ribefog-den Knud Rasch skal ligesledes have 300 Rdlr. Hendes „Drotjenere“ Monf.

Christoffer Voigt og Monf. Mourik Exing, arver hver 200 Rdlr., en underordnet Lafaj, Hans P. Lagoni, skal have et mindre Beløb, og det samme gælder om Grethe Jomfrupige, Husholderiken Else Berg, Pernille Stuepige, Anne Koffepige, Brøggerpigen, de 6 Hollænderpiger (Mallepiger), Underkriver Anders Jørgensen, „Lille Jens Pedersen“, Urtegaardsmanden, Styttten, Rusten, Ladefogden, Ladegaardskarlen og de tvende Røgttere — altsammen under Forudsætning af, at de ikke giftede sig og forblev i deres Tjeneste indtil Komtessens Død. Testamentets Eksekutorer faar hver 300 Rdlr., de fattige i Sognet skal have 30 Rdlr., der senere forhøjedes til 50 Rdlr., og Præst og Degn bliver heller ikke glemte. De 4 Børn, hun havde antaget sig, blev ogsaa betænkte med Arv: Lovise Røster skulde arve 100 Rdlr. efter Komtessens Død og 10 Rdlr. aarlig til sit 18. Aar, den yngre Broder Knud Røster skulde arve 40 Rdlr., den ældre Broder Joh. Herman Røster 30 Rdlr., og Hans Bøvers Datter Anne Marie 40 Rdlr., samt 6 Rdlr. aarlig til Sestenaarsalderen.

Endelig tilføjes der: „Desuden skal alle mine Domestiquer, faa mange jeg ved Døden efterlader, fremdeles et ganske halvt Aar igennem beholde og nyde fri Kost og Løn, ligesom de det tilforn hos og af mig nydt og haft haver.“

Den øvrige Formue saavel som alt det uørlige Gods: Hovedgaarden Løgsmose og Flenstoftje med tilliggende

Bøndergods og tilhørende Tiender, skulde tilfalde Komtessens Søstersøn, Frederik Christopher v. Trampe til Urup (en Søn af fornævnte Philip Ditlev v. Trampe til Fjellebro og Hustru Charlotte Amalie v. Trampe); men hvis han døde uden Arvinger, skulde Arven gaa over til hans Broder, Christian Philip v. Trampe, og deres 5 Søstre: Anna Elisabeth, Antonette, Frederikke Amalie, Sophie Magdalene og Henriette.

Til dette Testament, der var oprettet 28. Decbr. 1743, blev der søjet ikke mindre end 5 Rodiciller og „et Anhang“, hvorefter en Del Poster forandredes eller bestemtes nærmere, og der tilføjedes nogle ny. Det var navnlig Dødsfald, der nødvendiggjorde Forandringerne og Tilføjelserne. Fred. Christopher v. Trampe, der havde været gift med Clara Hedevig v. Grabow, en Datter af Konferenstaad Jørgen v. Grabow til Urup, døde 1779, og i hans Sted indtraadte som Arving til Godserne hans yngste Søn, Grev Adam Frederik v. Trampe, den ældste Søn Jørgen Ditlev havde arvet Urup. Broderen Chr. Philip og 2 af Søstre, Anna Elisabeth og Henriette, var ligeledes afgaaet ved Døden. Hver af de 3 Søstre, der overlevede deres Tante, Antonette og Sophie Magdalene, der begge ved Tantens Død boede i Sønderborg, og Frederikke, der opholdt sig i Bejle, og som alle forblev ugifte, arvede efter Tanten 2000 Rdlr. Anna Elisabeth, der døde i 1769, havde været gift med Oberstløjtnant Schubart, der ogsaa var død; de ligger begra-

vede i Assens Kirke. De havde efterladt sig en Datter, Charlotte Susanne, der ægtede Fættteren Ad. Fred. v. Trampes Svoger, Kaptejn Niels de Poulsen til Bennergaard. Charlotte Susanne døde samme Aar (1780) som hendes Grandtante S. H. v. Trampe, og hendes Ægtefælle overlevede hende kun i 2 Aar; deres Ægtefælle var barnløst. — Af de 3 Søskende Køhler, som Komtesse havde antaget sig, var Broderen Knud afgaaet ved Døden, den anden Broder Joh. Herman blev ligesom Komtessens Søstredatter udskættet af Testamentet; Søsteren Louise Køhler, gift med forrige Forpagter Matmann, „som nu bor i Salting By i Jyskland“, fik de 100 Rdlr., der i Følge Testamentet var tillagt hende, og det fjerde af de Børn, som Komtesse havde antaget sig, Hans Børers Datter Anne Marie, „som nu skal være gift med en Mand i Gravensten By under det Slesvig-Holstenske,“ skulde, naar hun fandtes, have de 40 Rdlr., der var tilstaaet hende.

Med Komtessens Tjende var der i Tiden fra 1743 og til hendes Død 1780 foregaaet store Forandringer, og ikke en eneste af de Personer, der i det oprindelige Testament fik tillagt Legater, var — maaske med Undtagelse af enkelte af det underordnede Tjende — ved Komtessens Død i hendes Tjeneste. Else Bind havde jaaet Plads i Roskilde adelige Kloster, hvor hun var død før Komtesse. Kammerpigen Elisabeth Berg, Grethe Jomfrupige, Pernille Strupige, Husholderisse i Hollænde-

riet Else Berg, Anne Køllepige og Lafaj Hans Pedersen Lagoni havde giftet sig. Ridesogden Knud Rasch, de toende „Ligtjenere“ Mons. Voigt og Mons. Ering, Understriver Anders Torgensen, der var naaet frem til en Ridesogeds Værdighed, og lille Jens Pedersen (der anføres ikke i Testamentet, hvilken Stilling han beklædte) var afgaaede ved Døden. Af dem, der var traadt i Stedet for nogle af de forraanævnte, kan anføres Niels Jensen, der først havde været Tjener og senere blev „fuldmægtig ved Godset“ (Ridesoged), Elisabeth Erone, der var Husholberisse og efter Komtessens Død tjente i samme Egenstabs i mange Aar paa Flenstoft, hvor hun døde, og Lærker Hans Pedersen („Hans Lærker“), der senere sæstede en Gaard i Strærup.

Hvad der særlig Iaa Komtesse paa Hjærte, var at faa alt med Løn til Famkliebegravelsen ordnet saa betryggende som muligt. Hun indskærpede derfor, endog i 2 Kodikiller, at alt, hvad der i det oprindelige Testament var anført om Begravelsen, „skal være og blive en ubrødelig og evigvarende Kondition derved, som Ejeren af Løgismose steds skal være forbunden at antage det med og efterkomme.“ I Unhanget, der er dateret 20. Juni 1771, meddeler hun, at de trende Marmorstifter er forlængt forærdigede, og hendes Broders og Søsters Lig nedsatte i de til dem bestemte Rister. Endelig havde hun i en Skrivelse, der var vedlagt Testamentet, givet nogle Bestemmelser vedrørende hendes Ligfærd.

I Følge disse skulde de 12 Næstemoser Gaardmænd „i deres sædvanlige Klæder“ sætte Riget i og tage det af Vigvognen og videre i den dertil bestemte Marmorflise, og derfor skulde de tilsammen have 50 Rdl. De skulde ingen andre end hendes Domestiker følge hende til hendes Hvilested. Præsten skulde møde ved Haarby og følge med derfra for ved hendes Indjættelse at forrette sit Embede.

Komtesse Sophia Hedevig v. Trampe døde 27. Maj 1780, og hendes jordiske Levinger stedtes til Hvile i Familiebegravelsen 9. Juni s. A. I Kapellet staar de trende Rikser opstillede i følgende Orden:

I Risten mod Syd hviler den ældre Søster „Sophia Hedevig, Grevinde af Trampe, til Løgismose og Flenstoft, født 22. Septbr. 1695, død 27. Maj 1780.“

I Midten hviler „Conrad, Greve von Trampe, til Løgismose og Flenstoft, Hans Rgl. Majestæts til Danmark og Norge etc. Oberstløjtnant og Kammerjunker, født 29. Marts 1694, død 29. April 1735.“

Og Risten mod Nord gemmer Støvet af den yngre Søster „Friderica Lovise, Grevinde af Trampe, til Løgismose og Flenstoft, født 12. Oktober 1698, død 31. Maj 1743.“

Da Greve Trampe 1797 fattede Planen til Salget og Udtykningen af Løgismose, ansøgte han om og fik Tilladelse til at overføre Forpligtelsen til Vedligeholdelsen af den Trampeske Begravelse paa Haarby Sogns Kirketiende, saa at den fremtidige

Ejer af denne skulde have Vedligeholdelsespligten mod at erholde de 400 Rdl., som i dette Vjemed var sat fast og indstod i Løgismose Hovedgaard. Ved Auktionsstøde af 18. August 1800 overdroges Tienden til Kaptejn Hans Frederik Uldall, som afhændede den ved Skøde af 18. Decbr. 1805 til Ungkarl Henning Henriksen, Gaardmand Ole Hansen, begge i Rjøng Højbjerg, Hans Jørgensen, Rasmus Frederiksen, Hans Hansen og Rasmus Larsen, alle Gaardmænd i Rjøng. Sidstnævnte Ejere overdrog ved Skøde af 16. Juni 1810 Tienden med Tilliggende til Greve Preben Bille-Brahe til Brahesminde, og nu paahviler det altsaa Besidderen af dette Grevskab som Ejer af Haarby Sogns Kirketiende at vedligeholde den oftnævnte Begravelse.

Over for sine Bønder viste Komtesse Sophia Trampe Beløvlige og Humanitet, men paa et enkelt Omraade ogjaa nogen Haardhed. Fæsternes Afgifter var ikke opstruede, hvilket ogsaa kan skønnes deraf, at i den Tid, hun raadede over Godserne, var det meget sjældent, at der foretoget Udpanning af resterende Skatter og Landgilde, og ved Skiftesamlinger viste det sig, at Gaardene i Reglen var vel forsynede med det nødvendige Indbo, især Linned, Senge- og Gangklæder, saavel som med Føde- og Saakorn, Besætning og de fornødne Redskaber. Hun taalte heller ikke, at hendes undergivne misbrugte deres Revselsesret over Bønderne. At man var ret vel tilfreds med at bygge og bo paa Løgismose og Flenstofts God-

fer, fremgaar ogsaa af den Kendsger-ning, at i Stavnbaandets Dage vides kun een Person, en Karl fra Staarup, at være undvejet fra Løgismose Stavn, medens Rønning af stavnbundne Personer ikke sjælden fandt Sted fra adskillige andre Godser der paa Egnen.

Men Komtessens Forhold over for sine Bønder havde desværre ogsaa en Skyggeside. Foruden det sædvanlige Hovierarbejde maatte de hovrigørende Bønder til Løgismose opfatte de mange hundrede Tøgne dobbelte Stenhegn, som Komtesen lod opføre om Gaardens Løkker, og tillige føre Stenene til Arbejdsstedet. Og de Bønder, der forrettede Hoveri til Flenstofte, havde ogsaa stellig Grund til Klage. Ved Opførelsen af Gaardens Hovedbygning maatte de ikke alene forrette alt foresaldende Haand- langerarbejde, men ogsaa tilføre Byg- ningsmaterialerne. Dette Arbejde var dog kun af forbigaende Natur; men værre var et andet Forhold, fordi det medførte en vedvarende Byrde. Tid- ligere havde der hørt Ladebygninger til Gaarden, men da disse i Aarenes Løb forfaldt, blev de ikke erstattede med andre, og i den Tid, Komtesse Trampe ejede Flenstofte, var der ingen andre Udhus til Gaarden end et Huggehus. Den til Flenstofte av- lede Afgrøde blev derfor ført til Løgismose, hvad der i den travle Høst- tid var meget byrdefuldt for Hovbon- derne, da de havde ca. $\frac{1}{4}$ Mil at føre med den høstede Avl.

Herpaa blev der efter Komtesens Død raadet Bod, idet hendes Ester-

følger, Grev Ad. Fred. v. Trampe, 1790 lod opføre de solide og rumme- lige Ladebygninger, der stod, indtil en den 7. Juni 1903 opkommen Brand fortærede dem.

Grev Adam Frederik v. Trampe, der var Herre til Krabbesholm i Jyl- land og, som ansøgt, en Søn af Grev Frederik Christopher v. Trampe til Krup, kom ved Komtesse Sophia v. Trampes Død i Besiddelse af Løgis- mose og Flenstofte. Han var født 1750, og 1773 ægtede han Gjertrud Hofmann de Poolsen, som var en Datter af Generalmajor Jens de Pool- sen, der ligesom Svigersønnen havde været Ejer af Krabbesholm; hendes Bedstefader var Generalmajor de Pool- sen, der var gift med Gjertrud Hof- mann, med hvem han havde faaet Gunderupgaard.

1784 foretog Grev Trampe Mage- stiftelse med Oberstkøjt. Preben Brahe til Hvedholm, hvorefter han afstod til denne det ham tilhørende Strø- gods i Salling Herred, bestaaende af Gaarde i Haastrup, B.-Højinge og Bantinge Sogne, mod at erholde en Kirkejord i Strandby, 2 Gaarde i Staarup, og 1 do. i Flenstøse. Det afstaaede og erhvervede Hartkorn var af omtrent lige Størrelse og ud- gjorde lidt over 20 Tdr. for hver Ejer.

Grev Trampe var Ejer af God- serne paa en Tid, da Arbejdet for Bondens Frigørelse og Genoprejs- ning førtes til en Inffelig Afslutning, og med Jær og Interesse virkede han, for sine Godfers og Bønders Bedkommende, for en heldig Løs-

ning af de Spørgsmaal, som stod i Forbindelse hermed. Ved Udstiftningen af Bøndergodslet fik han flere Gaarde i Strærup og Nellemose, samt en Gaard og et Hus i Brydegaard udflyttede, og da det meste af det øvrige Bøndergods laa inde mellem Fæstegods, der tilhørte Rabogodsejerne, søgte han ved Magelæg med disse at fjerne Hindringerne for en heldig Udstiftning; men her stødte han paa Modstand hos sine Naboer, og et saadant Magelæg var vel heller ikke let at iværksætte. Grev Willebrahe til Hvedholm, den ædle og for sine Bønders Vel saa varmtfølende Konferenstraad Nyberg til Frederiksgave og de andre Godsejere der paa Egnen synes at have manglet Forstaalfe af de store Goder, en heldig Udstiftning af Jorderne og Udflytning af Gaardene vilde medføre for Agerbrugets Opkomst og Bøndernes Velstand, og enkelte af dem, som Konferenstraad Nyberg, laante Dre til Fæsternes Onfke om at blive boende i Byerne.

Grev Trampe maatte derfor opgive sine vidtgaende Planer, der vidnede om et Inft og sundt Blik paa Landboforholdene. Blev end Udstiftningen paa Løgismose og Flenstofte, og i det hele der paa Egnen, saaledes ikke foretaget med tilbørligt Hensyn til Agerbrugets og Bøndernes Laro, saa vandtes der dog umaadelig meget ved Ophævelsen af det skadelige Jordfæleskab, der umuliggjorde ethvert Fremftrid i Agerbruget, idet en Gaardmand havde sin Jord paa 20 a 30 forskellige Steder og ikke kunde

foretage Forandringer og Forbedringer i Driften uden de øvrige Bymænds Samttffe, der ikke var let at opnaa, da man i de Tider holdt stærkt paa at følge gammel Skik og Brug.

29. April 1792 indgik Grevnen en Høveriforening med de til Løgismose hørende høverigørende Bønder, og 15. Juli 1795 med de Fæstere, der forrettede Høveri til Flenstofte. Men disse tvende Doerenskomfter stod kun ved Magt, til Godserne solgtes; efter Salget blev der indgaaet ny Foreninger mellem de ny Ejere af Løgismose og Flenstofte og deres høverigørende Bønder.

Det var dog ikke alene for sine Bønders materielle Velvære, Grev Trampe drog Omfarg; det laa ham ogsaa paa Sinde at fremme den opvoksende Slægts Opfysning. For han blev Ejer af Løgismose, søgte alle de Børn i Sognet, der var i den Alder, at de kunde modtage Undervisning, til de 2 Skoler i Haarby, Degnefkoen og den af Anders Wille oprettede Skole. Men da denne By ligger tilbøls i en Udkant af Sognet, fik mange Børn en usorholdsmæssig lang Skolevej, der for fleres Vedkommende oversteg $\frac{1}{2}$ Mil, og der oprettedes derfor en Skole i Sarup By for Børnene fra Sarup, Nellemose, Strandby og det i Dreslette Sogn beliggende Strærup. Hoornaar denne Skole oprettedes, er ikke oplst; det har i hvert Fald været i Komtesse Sophia Trampes Levetid; heller ikke ved man, om Skolen havde sin egen Bygning eller holdtes i et

lejet Lokale, dette sidste er det sandsynligste. Den første af Skoleholderne i Sarup var Oluf Jilstrup, der døde 1787; i hans Sted kom Lars Ditlefsen.

Men hverken Grev Trampe eller Beboerne synes at have været tilfredse med Resultatet af Undervisningen eller med Besiggenheden af Skolen, der laa i en Udfant af Distriktet. Da Udskiftningen af Løgismoes Bøndergods 1787 foretoges, fik man Raadighed over Jord til en større Skolelod, der kunde afgive en væsentlig Del af Indtægterne for den fremtidige Lærer ved den ny Skole i Sarup, og hermed var en af Hindringerne for Opbygningen af Skolen og Opførelsen af en ny Skolebygning bortryddet.

Men det var vanskeligere at raade Bod paa en anden Mangel: at faa en duelig Lærer ansat ved den ny Skole; de fleste af de daværende Skoleholdere havde kun faa Kundskaber og ingen pædagogisk Uddannelse, og man saanedo Læreaanstalter til Uddannelse af duelige Lærere. Den sidstnævnte Mangel blev dog delvis afhjulpet, da der 1791 blev oprettet et Seminarium paa Blaagaard, det første i Kongeriget, og faa Aar efter dets Oprettelse sendte Grev Trampe et ungt Menneske i Haarby, Jørgen Larsen F r i s, dertil og befojede hans Ophold paa Seminariet.

En ny Skolebygning blev paa Grevens Befølsning og uden nogen Udgift for de øvrige Lodsejere opført omtrent midtvejs mellem Sarup og Nellesmose og ved den Landevej, der

forbandt Assens og Faaborg, og som, i alt Fald i Baag Herred, gik længere mod Vest*), end den nuværende Assens—Faaborg Landevej.

Da fornævnte Jørgen Larsen Friis blev dimitteret, antoges han til Skoleholder i Haarby og ansattes saa Aarefter som Lærer ved den nyoprettede Sarup Skole, og Lønnen til denne fastsattes af Grev Trampe, der bestemte, at Ejeren af Løgismose Hovedparcel fremtidig skulde udrede aarlig til Skolelæreren i Sarup 24 Rdr. i Penge, samt 3 Edr. Rug og 3 Edr. Byg, og at de jordbesiddende Beboere i de 4 Byer Sarup, Nellesmose, Strandby og Strærup, der skulde udgøre det fremtidige Sarup Skoledistrikt, tilpligedes at hede ham aarlig 200 Lispund Hø, 200 Lpd. Halm og 7200 Strk. Tørø; desuden blev der tillagt Embedet en Jordlod paa 16 a 20 Edr. Land, der foruden at dyrkes med Korn, kunde afgive Græsning til en Hest, 2 Køer og 2 Faar.

Ved at fastsætte denne for hin Tid ret rundelige Lønning havde Grev Trampe fulgt sit Hjertes Trang og tilige imødeføkket det af hans Grandtante, Komtesse Sophia Trampe, udtalte Ønske, at „Skoleholderens Indkomster skulde fastsættes saaledes, at han kunde have sit stikkelige Udkomme, paa det at han med desto større Flid og Omhyggelighed til Guds Ære og hans Medborgeres Fremtars skal være forbunden at ef-

*) Den gamle Landevej gik saaledes gennem Byerne Sønderby, Dreslette og Slaarup.

terkomme de ham som en duelig og rejsaffæn Lærer paaliggende Pligter."

Den for Skolen oprettede Fundats indeholder Bestemmelser om Undervisningens Omfang og en Indskærpeelse af de Pligter, der paahvilede Skolelæreren over for Foresatte, Forældre og Børn, og den særegne Forpligtelse, han maatte paatage sig: at spille Orgelet i Løgismose Kapel, saa ofte der holdtes Gudstjeneste i Kapellet. De Fag, hvori der skulde undervises i Skolen, var: Kristendomsundskab, Moral og Læsning; desuden skulde de ældre Børn have Undervisning i Skrivning og Regning. Fundatsen er underskrevet af Grev Trampe og dateret d. 16. April 1799.

Grev Trampe rofes for sin jævne, ligestremme Færd; han var uden aristokratiske Jordomme og viste en udstrakt Gæstfrihed samt Hengivenhed og Trofasthed over for sine Venner, der ikke alle var af adelig Byrd. Han var i det hele og store en human Godsejer og fremmede med Jær sine undergivnes Vel, hvad der ses klart af det, der foran er anført. Men han manglede Sindsligevægt, og hans heftige, opbrufende Sind forledte ham undertiden i hans yngre Aar til Handlinger, som han bagefter fortrød. Som et Eksempel paa en saadan vilkaarlig og uretfærdig Handlemaade anføres:

I Midten og noget hen i den sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede boede der i Skaarup i Dressette Sogn en Gaardmand ved Navn Hans Rasmusen, der var Fæstet under Løgismose. Han havde en Søn, Hans Hansen, der efter at have ligget

inde som Soldat i 8 Aar kom tilbage til Hjemmet og var Faderen behjælpelig med Gaardens Røgt. En Dag blev Sønnen sendt ned til Løgismose med den forfaldne Slat og Afgift, og blandt Landgildendelserne var en Otting Smør, som Husholdersten kasserede, da det, som hun paastod, var fordærvet Smør. Heri vilde Karlen ikke give hende Ret, men mente, at Smørret maatte være sundt og godt, da det kun havde henstaaet nogle faa Dage efter Kærningen og var kærnet af sund og frisk Fløde. Der udspandt sig en Ordstrid mellem dem, som endte med, at Husholdersten gif op til Greven og klagede over, at nede i Borgestuen stod der en storfnudet Bondekarl, der i Landgilde havde leveret noget fordærvet Smør, som han ikke vilde tage tilbage.

Greven kom nu ned i Borgestuen, men Hans Hansen vilde heller ikke bøje sig for hans Afgørelse, der gif ud paa det samme som Husholderstens.

Saa blev Hans Hansen til Straf for sin Uhdighed og Trods afgivet til et Regiment, der for største Delen bestod af „gevorbne“ (høvede) Følk. At tjene i et saadant Regiment blev anset for en haard Straf, baade fordi de hvervede Tropper fornemmelig bestod af alskens sammenløbet Pøk og af Defektorer fra fremmede, især tyske og polske Hæere, og fordi Disciplinen som Følge heraf var meget streng. Mellem dette Udstud maatte saa Hans Hansen, der var en ærefæer og pligt-opfyldende Soldat, tjene i 6 Aar.

Da han havde udtjent og kom til-

bage til Staarup, havde Forholdene i Hjemmet forandret sig; Faderen var død, og Jødegaaarden givet i Fæste til Broderen Henrik Hansen*). At være i Hjemmet under disse Forhold holdt han ikke af; han var led af at tage ud og tjene blandt fremmede og vilde helst sætte Foden under eget Bord; men at faa et Hus eller Bolested i Fæste var ikke let at opnaa, thi hans Herstak havde, mente han, slaaet Haanden af ham.

Men Grev Trampe havde for længst fortrudt den haarde Behandling, han havde ladet Hans Hansen blive til Del, og søgte nu at gøre sin Uret mod ham god ved at overlade ham i Fæste 7 a 8 Aar Land af Jord, der var taget fra en af Grevens Gaarde i Høed (den ejes nu af Niels Boe). Der blev bygget et Hus til ham, det næstførste i Høedgnde, og her boede Hans Hansen, der efter sin Tjeneste ved de hvervede Tropper blev kaldt Hans Gevoren (udtales Gevoren) i mange Aar og døde 1840 i den høje Alder af 85 Aar.

Han havde flere Børn, alle sammen Døtre; en af dem, Anne Hansdatter („Anne Høedgndens“) fik Huset efter Faderen. Hun havde to Sønner, der begge deltog i Felttoget 1848; den ene af dem faldt Paaskefag i Slaget ved Slesvig, den anden døde samme Aar af Sygdom paa Lazarettet i Ma-

*) Gaarden, der i flere Slægter havde været i Familjens Besiddelse, blev for nogle Aar siden solgt af Henrik Hansen, en Sønnesøn af ovennævnte Henrik Hansen og Søn af Hans Henrikken, og ejes nu af Anders Peter Andersen.

benræa. En anden af Hans Gevorens Døtre, Anne Katrine, havde flere Børn, af hvilke nogle endnu lever, deriblandt Hans Johansen, der bor i Høedgnde, og Mads Johansen, der i mange Aar boede i Assens, hvor han ernærede sig som Træskomand, og ved sin høje, kraftige Skikkelse minder om Bedstefaderen.

Grev Trampe var efterhaanden bleven led af at være Jorddrot, og hans Interesjer drev ham anden Steds hen. Han laante derfor villigt Øre til et Raad, der blev givet ham af nogle af hans Venner: at gøre alle sine Ejendomme i rede Penge, hvorved han vilde faa en langt større aarlig Indtægt. Men at han ved denne Foranstaltning ogsaa har haft Bondernes Laro og Samfundets Vel for Øje, kan ses af Indledningen til hans Ansøgning om Udparcelleringen, thi her skriver han, at for at kunne medvirke til Folkemængdens Formerelse og almennyttigt Bedste har han, med kongelig allernaadigt Tilladelse, bestemt at udparcellere begge sine Hovedgaarde med underliggende Gods.

Han ventede, at Fæsterne med Glæde vilde gribe Tilbudet om Selvejendom, da de var ret velhavende og tilforn havde nyret Ønske om at blive Selvejere, men i denne Forventning blev han skuffet, ingen af dem meldte sig med rimelige Tilbud, „hvilket opvakte adskillige Tanker hos ham“.

Han kaldte da tvende af de fornuftigste Mænd paa Godserne til sig og spurgte dem, hvad der kunde være Aarsag til Urimeligheden i de gjorte

Bud; nogle af Fæsterne havde ej en Gang budt ham 20 Rdlr. for hver Lønde Land, der laa til deres Gaarde, skønt en Lønde Land ellers almindeligt kostede 80 Rigsdaler i de samme Byer hos Selvejere, der endda sjældent solgte andet af deres Gaardes Tilliggende end de længst fraliggende og ringeste Jorder. De tvende Mænd svarede trostkødig, at det Rngte var udspreidt der paa Eggen og almindelig troet, at Hans Majestæt havde befalet, at med Beagndelsen af Aaret 1800 skulde alle Godsejere være pligtige at sælge deres Bøndergods for 100 Rdlr. pr. Td. Hartkorn. Dette alene var Aarsagen til, at Bønderne holdt sig tilbage og intet antageligt Bud havde gjort; thi de kunde ikke nægte, at de af Greven ansatte Priiser var billige.

Greven skrev da til Rancelliet og udbad sig dets Medvirking til at nedlaa dette ugrundede Rngte, og Rancelliet paalagde derefter Amtmanden „at ville i denne Henseende søge at oplysje Bønderne om deres Begrebers Urigtighed“.

Bønderne blev nu, dels ved at blive gjorte bekendt med Amtmandens Skrivelse, dels ved Plakater, der oplæstes paa Sognestævne, overtydede om det uhjemslede i nævnte Rngte, og da Greven Aaret efter (28 Maj 1798) fik kongelig Tilladelse til at afhænde med fuld Ejendomsret alt eller en Del af Bøndergodset til Beboerne og derefter fornøede sine Tilbud, var det store Flertal af Fæsterne stemt for en Afløsning af Fæsteforholdet paa de af Greven fastsatte Vilkaar.

De to følgende Aar (1798 og 1799) overgik det meste af det til Løgismose hørende Bøndergods til Selvejendom og solgtes paa ret fordelagtige Vilkaar for Fæsterne, der købte deres Gaarde for 300 a 450 Rdlr. pr. Td. Hartkorn, Købesummen for Husene var gennemgaaende lidt højere; der blev ved Fastfættelsen af Salgsummen selvfølgelig taget Hensyn til, om Gaarden (eller Huset) havde været bortfæstet i kortere eller længere Tid.

Skotkrogen i Drejlette Sogn opstod af Parceller, der toogs fra Gaarde i Skaarup, Strærup og Nellesmose, som var fæstebelagte; det var nogle Aar før Hovedsalget, at Greven begyndte denne Udparcellering, der fortsattes indtil 1799. Den første Beboer i Skotkrogen var Anders Mortensen, der 1794 købte en Huslod der, som tillige med det paa samme opførte Hus nu ejes af hans Søns Datter søn, Morten Jørgensen.

Rede Penge var der i den Tid ikke mange af hos Bønderne, men naar en Køber ikke evnede at udrede Købesummen — og det var kun de færreste, der formaaede dette — blev Beløbet eller en Del deraf henstaaende i Gaarden eller Huset mod at forrentes til Greven. Dette blev, fortælles der, til stor Binding for en Gaardmand i Strærup, Hans Jacobsen (den nuværende Ejer Peder Hansens Oldesøder), thi da han havde ladet sin Gæld henstaa til 1812, betalte han sin Gaard med 4 Tjerdinger Smør (en Tjerding Smør kostede i de Tidder ca. 300 Rdlr. i de da gældende

daarlige Papispenge). Nogle Mænd i Haarbñ, Nellemose, Sarup og Strandbñ og en enkelt i Strørup, var fra først af uwillige til at købe deres Gaarde, men de maa have fortrubt deres Vægning, thi da Greven 1804 gentog sine Tilbud, kom deres Gaardes Overdragelse til Selvejendom efter nogle Forhandlinger i Stand.

Foruden Bøndergodset til Løgismose folgte Grev Trampe 26. Idr. 7 Skpr. af Hovedgaardens Tæst, som han udstykkede til 33 forskellige Købere. „Højsgaardsmarten“, der tidligere havde udgjort en Del af Jordtilliggendet til Højsgaard, men som, efter at Marsten Anders Wille havde købt denne Gaard, var tilligemed alt øvrige Tilliggende lagt ind under Løgismose, afhændedes til Erik Sørensen Valle af Ballegaarden i Haarbñ. „Hoomaen“, der ligger Øst for Hovedgaardens, udparcelleredes og folgtes ved Auktion 1800, for det meste til Husmænd. Ogsaa en Del af de Jorder, der laa Vest for Gaarden og længst fra denne, folgtes i Parceller tillige med den største Del af Skoven og udgør nu det saakaldte „Løgismoseflov“. Herved reduceredes Løgismoses fri Ager- og Engs-Hartkorn, der tidligere havde udgjort ca. 66 Idr., til lidt over 39 Idr. Skovskjolden, der tidligere var lidt over 3 Idr. 5 Skpr., formindskedes ved Salget med ca. 2 Idr. 2 Skpr. og udgør nu lidt over 1 Id. 3 Skpr.

Løgismose Hovedgaard, hvis samlede Hartkorn derefter udgjorde lidt over 40 Idr., blev 1800 solgt til Kaptejn Hans Frederik Uldahl for

54,970 Rdlr. Kaptejnen købte samtidig Haarbñ Sogns Konge- og Kirketiende, men disse Tienders Købesum findes ikke anført.

Samme Aar folgtes Flenstofte, hvorpaa hvilede 19 Idr. 5 Skpr. fri Hovedgaardstæst, med tilliggende Bøndergods, der havde ca. 80 Idr. Hartkorn, til Forpagter af Moltkenborg (Glorup) Rasmus Rasmussen, der fra 1784 til 1790 havde ejet Højrupgaard i Hillerslev Sogn og derefter i nogle Aar havde været Forpagter af Hvidkilde, for ca. 55,000 Rdlr., og R. Rasmusen købte samtidig Flemløse Sogns Kongetiende. Men allerede samme Aar folgte han Gaard og Gods og nævnte Tiende til Agent Joh. Chr. Rønberg, Søn af Hr. Konferensraad Niels Rønberg til Frederiksgave. Flemløse Kirketiende folgte Grev Trampe for 11,200 Rdlr. til Sognepræst Jørgen Seidelin i Røng (Søn af Provst David Seidelin i Gamtøfte og Fader til Provst Valentin Peter Seidelin i Dreslette); han beholdt den kun 2 a 3 Aar og afhændede den til Ejeren af Flenstofte, Agent Rønberg, for 14,000 Rdlr.

Grev Trampe interesserede sig i høj Grad for Skuespilkunsten og støttede paa flere Maader det 1795 oprettede Theater i Odense, hvis Ledelse han overtog 1798 sammen med Kammerjunker v. Krogh til Løjtvog og Kroghenlund. Den Fasthed, der kom i Byens Theaterforhold, skyldtes fornemmelig Grev Trampes Ledelse; han ofrede baade Tid og Penge for at fremme dansk

Stuepilkunst, og i nogen Tid Inffedes det ham at bringe Udelen og Bøens Folk til at interessere sig for Theatret. Men efterhaanden slappedes Interessen, og Theaterbesøget aftog, og heri var Grevnen ikke uden Skyld, thi han ofrede usforholdsmæssige Summer paa Balletten, der dog ikke kunde trives i Odense, og havde den besynderlige Grundsætning, at alle af Personalet skulde lønnes lige højt, Stuepillerne med 15 og Stuepillerinderne med 13 Rdr. maanedlig. Ved denne Gageringsmaade avledes der Utilfredshed og Uigegnlydighed, det gik meget langsomt med Jndstuderingen af ny Stykker, og Publikum, der var møt af de gamle, blev borte. Kammerjunker Krogh havde allerede truffet sig tilbage fra Ledelsen 1799, og Grev Trampe fra- traadte 1801.

Grevnen ejede Bispegaarden paa Flathaven, der kaldtes saaledes, fordi den var opført af den bekendte fynske Biskop Jens Andersen Beldena. Den laa et lille Stykke Nord for Sct. Knuds Kirke ned ad mod Alingenberg, men blev nedreven 1857, da den spærrede Udsigten til Kirken fra Flathaven. Her boede Grevnen nogle Aar, især om Vinteren, indtil en Familiekatastrofe fordrev ham derfra. Der havde i nogle Aar ikke bestaaet det bedste Forhold mellem ham og hans Hustru, og 1803 kom det til Skilsmisse mellem dem. I Følge Bestemmelserne i Skilsmissekontrakten skulde Grevinden have en Kapital paa 45,000 Rdr. og det meste af det kostbare Møbement og Service, der var

ført hertil fra Løgismose, og fik desuden Gaarden paa Flathaven til Beboelse paa Livstid.

1800 fik Grevnen af Generalkrigskommissær Vindegaard tilskødet Julstov Hovedgaard med Bøndergods og Refsvindinge og Rullerup Kirketiender. 1803 erhvervede han Bevilling til at udstykke Bøndergodset, men benyttede ikke Tilladelsen og folgte Aaret efter Gaard, Gods og Tiender til Kancelliraad Søren Hillerup til Bramstrup. Samme Aar (1804) som han folgte Julstov, købte han Hovedgaarden Rørager paa Sjælland, men heller ikke her fandt han den Ro, han søgte, og afhændede den to Aar efter. En Uroens og Rastløshedens Aand havde grebet ham; hans tidligere Energi var brudt, hans før saa lyse Aand omtaagedes, og en tiltagende Lungindighed formærkede hans sidste Aar. Han døde i København 1807, 57 Aar gammel. Hans fraskilte Hustru overlavede ham i flere Aar og døde i Odense 1815.

I sit Hgteskab med Gjertrud Hofmann de Poulsen havde Grev Trampe fire Børn, to Sønner og to Døtre. Den ældste Datter, Clara Charlotte Fanny (født 1774, død 1852), ægtede 1796 Gehejmeraad Adam Christopher v. Holsten til Holstenshus og efter hans Død Major Chr. Fred. Erik Skeel. Den yngste Datter, Amalie Hedevig (født 1776, død 1840), blev gift med Kammerherre Sophus P. Fred. Steel til Birkelse. Den ældste Søn var Grev Frederik Christopher v. Trampe (født 1779, død 1832), den senere Stiftamtmand paa

Island og i Trondhjem; hans Slægt i Norge er uddød, men en Gren af den blomstrer endnu i Sverrig. Den yngste Søn, Grev Jens Poulsen v. Trampe, var født 1788 og døde 1821 som Oberst i Artilleriet.

Den foran nævnte Grev Jørgen Ditlev v. Trampe til Urup, der var en ældre Broder til Grev Ad. Fred. v. Trampe til Løgismose, var født 1749 og døde 1793 paa sidstnævnte Gaard. Hans ældste Søn, Grev Hans Rudolph v. Tramp, ansattes i Hæren og døde 1829 som Oberst. Dennes eneste Søn, Greve til Rnø, August Sophus Ferdinand v. Tramp, var Kavaler ved Christian den Ottendes Hof og blev efter Kongens Død Hofchef hos Enkedronningen Karoline Amalie. En af August S. F. v. Tramps Sønner er Greve til Rnø Christian Joh. Fred. v. Tramp, der deltog som Kadet i Slaget ved Helgoland 1864, hvor han blev Invalid, hvorefter han udnævntes til Løjtnant. Han havde i nogle Aar Sæde i Folkethinget, hvor han repræsenterede Aalborgkredsens, og beklæder nu Postmesterembedet i Odense. — Navnet skrives baade Tramp og Trampe.

Kaptein Hans Frederik Uldall, der, som anført, købte Løgismose af Grev Ad. Fred. v. Trampe, beholdt sin Gaarden i fem Aar og solgte den for 45,000 Rdlr. til Forpagter Johannes Schmidt paa Wedellsborg. Familien Uldall stammede fra Byen Uldal i Skrydstrup Sogn i Sønderjylland, hvor Forfædrene har

boet og haft Gaard paa Kronens Gods, saa vidt vides som Selvejerfolk. H. L. Uldalls Bedstefader var Hans Pederfen Uldall, der var født 1705 og i mange Aar (fra 1742 til 1778) var Borgmester og Bysfoged i Assens og Herredsfoged i Baag og Vends Herreder. Han var gift med Kirstine Hansdatter Houggaard og døde 1782; de ligger begge begravede i Assens Kirke. Deres ældste Søn Peter Uldall, født 1743, død 1798, blev Justitsraad, Højesteretsadvokat og som saadan Densfor for Dronning Karoline Mathilde, Ejer af Viskendal og Hovdingsgaard paa Sjælland; han var gift med Antonette Hansen, der var en Datter af Generalrigskommisær Stephan Hansen til Frinddal paa Sjælland og Hustru Dorothea Sophie Raun. Deres ældste Søn, ovennævnte Hans Fred. Uldall, var født 1775, ægtede Anna Marie Dorothea Røbke, en Datter af Bagermester Carl Adolph Røbke og Hustru Christiane Peterfen, og døde 1836 som Major og Sø- og Landrigskommisær i første sjællandske Distrikt. Foruden Løgismose havde han ejet Espe paa Sjælland. Hans Fader havde en Søster, Anna Margrethe Uldall, der altsaa var en Datter af ovennævnte Bys- og Herredsfoged Hans Pederfen Uldall; hun blev gift med Kancelliraad Rasmus Ludvig Nellemann, der i mange Aar var Bysfoged i Assens og Herredsfoged i Baag og Vends Herreder.

